

Yaygın Din Eğitiminde İslam İçi Çoğulculuğun İmkânı: Şırnak Örneği
The Possibility of Intra-Islamic Pluralism in Non-Formal Religious Education: The Case of Şırnak

Mustafa Cabir ALTINTAŞ

ORCID: 0000-0002-8991-7047 E-Posta: mcabiraltintas@sirnak.edu.tr

Dr. Öğr. Üyesi, Şırnak Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Din Eğitimi A.B.D.

Assistant Professor, Şırnak University, Faculty of Divinity, Department of Religious Education

Şırnak, Turkey

ROR ID: [01fcvk23](https://orcid.org/01fcvk23)

Article Information / Makale Bilgisi

Citation / Atıf: Altıntaş, Mustafa Cabir. "Yaygın Din Eğitiminde İslam İçi Çoğulculuğun İmkânı: Şırnak Örneği". *Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 35 (Aralık 2024), 473-502.

<https://doi.org/10.35415/sirnakifd.1538343>

Date of Submission (<i>Geliş Tarihi</i>)	25.08.2024
Date of Acceptance (<i>Kabul Tarihi</i>)	29.11.2024
Date of Publication (<i>Yayın Tarihi</i>)	15.12.2024
Article Type (<i>Makale Türü</i>)	Research Article (Araştırma Makalesi)
Peer-Review (Değerlendirme)	Double anonymized – At Least Two External (Çift Taraflı Körleme / En az İki Dış Hakem).
Ethical Statement (<i>Etik Beyan</i>)	It is declared that scientific, ethical principles have been followed while carrying out and writing this study, and that all the sources used have been properly cited. (Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur).
Plagiarism Checks (<i>Benzerlik Taraması</i>)	Yes (Evet) – Ithenticate/Turnitin.
Conflicts of Interest (<i>Çıkar Çatışması</i>)	The author(s) has no conflict of interest to declare (Çıkar çatışması beyan edilmemiştir).
Complaints (Etik Beyan Adresi)	suifdergi@gmail.com
Grant Support (<i>Finansman</i>)	The author(s) acknowledge that they received no external funding in support of this research. (Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır).
Copyright & License (Telif Hakkı ve Lisans)	Authors publishing with the journal retain the copyright to their work licensed under the CC BY-NC 4.0. (Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmaları CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır).

Öz

Türkiye’de isteğe bağlı olarak yaygın din eğitimi faaliyetlerini yürüten kurum olan Diyanet İşleri Başkanlığı (DİB), camiler ve Kur’an kursları aracılığıyla toplumun bütün kesimlerine hizmet götürmeyi amaçlamaktadır. Ancak gelinen noktada, kurumun İslam içi çoğulculuktan kaynaklanan farklı din eğitimi taleplerini karşılamakta bazı sorunlar yaşadığı ve imam-hatip ile Kur’an kursu öğreticilerinin bu konuda zorlandığı görülmekte, dolayısıyla toplumun bu talepleri yeterince karşılanamamaktadır. Ülkede hem bireylerin eğitim düzeylerinin çeşitliliğinden hem de farklı din anlayışlarından kaynaklanan bir çoğulculuk olduğu söylenebilir. Bu sebeple, cami ve Kur’an kurslarında sunulan din eğitiminin İslam içi çoğulculuktan kaynaklanan farklı ihtiyaç ve talepleri ne ölçüde karşıladığı, imam-hatip ve Kur’an kursu öğreticilerinin bu konularda karşılaştıkları sorunların neler olduğu ve bu konulara yönelik olarak Diyanet İşleri Başkanlığı’nın hangi çalışmaları yürüttüğünün araştırılması gerekmektedir. Bu çerçevede ‘yaygın din eğitimi kapsamında DİB bünyesinde İslam içi çoğulculuğa dair karşılaşılan problemler nelerdir?’, ‘Şafii imam-hatip ve Kur’an kursu öğreticilerinin kullandıkları ders kitabı ve mezhepsel farklılıklara dair düşünceleri nelerdir? ‘Bu düşüncelerin ortaya çıkmasında etkili olan faktörler nelerdir?’ sorularına cevap aranmıştır. Mezhepler üstü din öğretimi yaklaşımını ilke olarak kabul eden Diyanet İşleri Başkanlığı, yaygın din eğitimi kurumları olan cami ve Kur’an kurslarındaki İslam din eğitimi faaliyetlerinin de mezhepler üstü bir yaklaşımla yürütülmesi gerektiğini vurgulamaktadır. Böylelikle Kur’an ve sünnet merkezli dini bilgiyi esas alan bir din eğitimi gerçekleştirmek hedeflenmiştir. Ancak, yaygın din eğitiminde bu ilkenin uygulamaya ne ölçüde yansıdığı ve gerçekleştirildiği yeteri kadar tartışılmamış ve bilimsel araştırmalarda da analitik değerlendirilmeleri yapılmamıştır. Ayrıca, camii ve Kur’an kurslarının hangi din eğitimi yaklaşımlarını benimseyeceği sorunu da bilimsel zeminde tartışılmalıdır. Bu çalışmamız, literatürdeki bu boşluğu doldurmayı amaçlamaktadır. Ayrıca, yaygın din eğitimi faaliyetleri kapsamında İslam içi çoğulculuktan kaynaklanan farklı talepler ile sunulan din eğitimi hizmetlerinin tartışılması ve değerlendirilmesi hedeflenmiştir. Nitel araştırma yöntemi ile Şırnak ili özelinde imam-hatip ve Kur’an kursu öğreticileri ile yarı-yapılandırılmış görüşmeler yapılarak ve Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından yayınlanan program ve kurs kitapları incelenerek bu hususun incelenmesi amaçlanmaktadır. Şırnak ilinde görev yapan toplam 15 Diyanet personeli çalışma grubu olarak belirlenmiş ve elde edilen veriler betimsel analiz yöntemi ile değerlendirilmiştir. Çalışma din hizmetleri personeli tarafından fark edilen sorun veya zorluklar ile ders kitaplarına ve öğretim programına yönelik tespitleriyle sınırlı tutulmuştur. Toplanan verilerden elde edilen genel görüş, Kur’an kursu ve cami derslerinde mezhepsel çoğulculuğun göz ardı edildiği ve farklılıkların temsil edilmesinde sorunlar yaşandığıdır. Özellikle katılımcılar, kendi mezhepleri olan Şâfiiliğin DİB ders kitaplarında, müfredatında ve uygulamada yeteri kadar yer almamasının birtakım sorunlara yol açtığını ve bu durumun kendilerini ötekileştirdiğini ifade etmişlerdir. Verilen din eğitiminin yetersiz olması nedeniyle dini konulardaki bilgilerini okul dışında kendi çevrelerinden edindiklerini belirten katılımcılar, bu eksikliklerin DİB tarafından giderilmesini ve mezheplerinin DİB kurumlarında temsiliyetinin artırılmasını talep etmişlerdir. Araştırma, İslam içi dini çoğulculuk olarak adlandırabileceğimiz mezheplerin yaygın din eğitiminde görülen sorun ve eksikliklerine dair sunulabilecek öneriler ile sonuçlandırılmıştır.

Anahtar kelimeler: Din Eğitimi, Dini Çoğulculuk, İslam İçi Çoğulculuk, Yaygın Din Eğitimi, Diyanet İşleri Başkanlığı.

Abstract

The Presidency of Religious Affairs (PRA) in Turkey oversees voluntary non-formal religious education through mosques and Qur'an courses, aiming to serve all societal segments. However, challenges arise in addressing diverse demands stemming from intra-Islamic pluralism. These challenges include difficulties faced by imam-hatip and Qur'an course instructors in accommodating differences in sectarian interpretations and varying educational backgrounds. For this reason, it is necessary to investigate to what extent the religious education offered in mosques and Qur'an courses meets the different needs and demands arising from intra-Islamic pluralism, what are the problems faced by imam-hatip and Qur'an course instructors on these issues, and what activities the PRA is carrying out to address these issues. In this framework, the following questions were sought to be answered: 'What are the problems encountered within the PRA regarding intra-Islamic pluralism within the scope of non-formal religious education?', 'What are the opinions of Shafi'i imam-hatip and Qur'an course instructors about the textbook they use and sectarian differences?', 'What are the factors that are effective in the emergence of these opinions? The Presidency of Religious Affairs emphasizes a supra-sectarian approach, focusing on religious education based on the Qur'an and Sunnah. While this principle is upheld in theory, its practical implementation and adequacy remain under-researched. Additionally, there is a need for scholarly debate on the appropriate educational approaches for mosques and Qur'an courses to address sectarian diversity effectively. This study aims to make a contribution to fill this gap in the literature, as well as to discuss and evaluate the different demands arising from intra-Islamic pluralism in non-formal religious education activities and the religious education services offered. With the qualitative research method, it is aimed to examine the issue by conducting semi-structured interviews with imam-hatip and Qur'an course instructors in the province of Şırnak and examining the programs and course books published by the PRA. A total of 15 religious personnel working in Şırnak province were determined as the study group and the data obtained were evaluated by descriptive analysis method. The study was limited to the problems or difficulties noticed by the religious services personnel and their determinations regarding the textbooks and curriculum. The general opinion obtained from the collected data is that sectarian pluralism is ignored in Qur'an courses and mosque lessons and that there are problems in representing differences. In particular, the participants stated that Shafiism, is not sufficiently included in the PRA textbooks, curriculum and practice has led to a number of problems and that this situation marginalizes them. The participants stated that due to inadequate religious education, they obtained their knowledge on religious issues from their own environment outside of school and demanded that these deficiencies be eliminated by the PRA and that the representation of their sect in PRA institutions be increased. The findings underline the necessity of addressing intra-Islamic pluralism in non-formal religious education and propose solutions for improving representation and inclusivity in PRA's programs and services.

Keywords: Religious Education, Religious Pluralism, Intra-Islamic Pluralism, Non-Formal Religious Education, Presidency of Religious Affairs.

Giriş

Türkiye’de din eğitiminin tarihsel süreci incelendiğinde mezhepsel açıdan Hanefîliğin temele alındığı bir anlayışın hâkim olduğu söylenebilir.¹ Bu durum bazı olumsuz tepki ve çatışmalara sebebiyet vermiştir. Ancak, tarihte Şâfiî mezhebine mensup kişiler de kendi mezheplerini öğrenebilecekleri eğitim mekânlarına sahip olmuşlardır ve mezhebin görüşüne dayalı hazırlanan Fıkıh, İlmihal, Kelam, Tasavvuf gibi kitaplar üzerinden eğitim öğretim yapmışlardır.² Zira din eğitimi ve öğretimi, inanç sahibi insanların inançlarını doğru bir şekilde öğrenmeleri ve yaşamaları için sağlam kaynaklardan hareketle doğru bilgiler vererek bireylerin sağlam bir inanç ve doğru davranışlar sergilemelerine yardımcı olur.³ Fakat bir mezhebin diğerlerine göre daha önce çıkması, din öğretiminde mezhepsel çoğulculuk taleplerinin karşılanmasında eksik kalındığı tartışmalarını beraberinde getirmiştir. Bu durum örgün veya yaygın din eğitiminin devlet kontrolü tarafından verilmesi sorununu da gündeme taşımaktadır. Din eğitimi ve öğretiminin kontrol altında verilmediği durumlarda, istismara açık bir durumun ortaya çıkması muhtemeldir. Bu tür ortamlarda, başka kişi veya grupların dini bilgiyi doğru bir şekilde aktarmak yerine çeşitli amaçlarını gerçekleştirmek için yanlış bilgilerle bireyleri yönlendirme ihtimali bulunmaktadır. Özellikle, son yıllarda Şâfiî mezhebi mensuplarının buldukları bölgelerde çocuklarını mezheplerine uygun yetiştirme fırsatlarına sahip olamamaları ve modern şehir hayatında mezheplerini dikkate alarak yaşamak istemeleri, onları devlet eliyle verilen din eğitiminden beklentiye yöneltmiştir.⁴ Bu yüzden örgün ve yaygın din eğitiminin her kesimin ihtiyaçlarını karşılayacak şekilde düzenlenmeli ve kontrolü sağlanmalıdır. İslam içi çoğulculuk göz önünde bulundurularak inananları kök değerler etrafında birleştirip Müslüman kimliğinde bütünleştirme olmalıdır.

Din eğitiminde, dinin ana kaynaklarına dayalı bir yaklaşım her zaman kuşatıcı olmuştur. Bu yaklaşım, mezhepler üstü bir anlayışı ortaya çıkarmıştır. İslam dininin anlaşılmasında farklı görüşlerin ve yorumların toplumun çeşitli kesimlerinde ortaya çıktığı bilinmektedir. Bu durum, İslam’ın tek bir anlayışla sınırlı olmadığını göstermektedir. Hem itikadi hem de ameli boyutlarda ortaya çıkan bu farklı dini anlayışların varlığı, genel olarak din eğitimi ve öğretimi, özel olarak ise Diyanet İşleri Başkanlığı (DİB) bünyesindeki çalışmalarda bu sorunu gündeme getirmektedir. Bu sorun bağlamında, araştırmamızın amacı, ülkemizdeki farklı dini anlayışların varlığı göz önünde bulundurularak, mezhepsel çoğulculuk temelli bir yaygın din eğitiminin uygulanabilirliğini personel ve ders kitapları açısından değerlendirmek ve tartışmak olmuştur.

¹ M. Şevki Aydın, “İslam İçi Çoğulculuktan Kaynaklanan Farklı Din Eğitimi Talepleri ve Kur’an Kursu”, *Diyanet Dergisi* 243 (Mart 2011), 29.

² Teceli Karasu, “Dinde Çoğulculuk Bağlamında Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Derslerinde Şâfiîlik”, *Dinde Çoğulculuk ve Din Eğitimi: Türkiye Tecrübesi*, eds. Ahmet Çakmak ve Abdurrahman Hendek (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2021), 80.

³ Ahmet Bağlıoğlu, “Mezhepsel Çoğulculuk ve Temelleri”, *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 15, 1 (2010), 77.

⁴ Karasu, “Dinde Çoğulculuk Bağlamında Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Derslerinde Şâfiîlik”, 81.

Türkiye’de isteğe bağlı yaygın din eğitimi faaliyetlerini yürüten DİB, cami ve Kur’an kursları aracılığıyla toplumun geniş kesimlerine çeşitli dini, kültürel ve eğitsel hizmetler sunmayı hedeflemektedir. Bu hizmetler arasında dini bilgi verme, ahlaki değerleri öğretme, toplumsal barışa katkı sağlama ve sosyal yardımlaşmayı teşvik etme gibi amaçlar yer almaktadır. Aynı zamanda, “İslam dinine mensup farklı dinî yorum çevreleri, dinî-sosyal teşekküller ve geleneksel dinî-kültürel oluşumlarla ilgili çalışmalar yapmak”⁵ da amaçlanmaktadır. Ancak mevcut durumda, kurumun İslam içindeki farklı din eğitimi taleplerini karşılama noktasında bazı sorunlarla karşı karşıya olduğu ve imam-hatipler ile Kur’an kursu öğreticilerinin bu talepleri karşılamakta zorlandığı görülmektedir. Bu talepler hem bireylerin farklı eğitim düzeylerinden hem de çeşitli din anlayışlarından kaynaklanmaktadır. Bu makale, cami ve Kur’an kurslarının toplumun tamamına ulaşma ve İslam içindeki farklı din eğitimi ihtiyaçlarını yeterince karşılama konularındaki zorluklarını ele almaktadır; ayrıca DİB’in buna yönelik çalışmalarını değerlendirmektedir.

Diyanet İşleri Başkanlığı, mezhepler üstü bir din öğretimi yaklaşımını ilke olarak benimsemiş ve cami ile Kur’an kurslarında da bu ilkenin uygulanmasını önermiştir.⁶ Mezhepler üstü yaklaşım, Kur’an ve Sünnet merkezli bir din eğitimi sunmayı amaçlamaktadır. Ancak, bu ilkenin yaygın din eğitimi faaliyetlerine ne ölçüde yansıtıldığı yeterince tartışılmamış, bilimsel çalışmalarda analitik değerlendirmelere yer verilmemiştir. Ayrıca, cami ve Kur’an kurslarının hangi din eğitimi yaklaşımlarını benimseyeceği sorunu da bilimsel bir temelde ele alınmalıdır. Çalışma, literatürdeki bu boşluğu doldurmayı hedeflemekte ve yaygın din eğitimi faaliyetlerinde İslam içindeki çoğulculuktan doğan farklı taleplerin, sunulan din eğitimi hizmetlerinin etkinliğinin tartışılmasını amaçlamaktadır.

Kavramsal Çerçeve

İslam, Çoğulculuk ve Dini Çoğulculuk Tartışmaları

Günümüz dünyasında kültürel yaşam biçimleri, etnik gruplar, mezhepler ve dünya görüşlerinin artmasıyla yeni kavramlar tartışılmaya başlanmıştır. Tartışılan kavramlardan biri olan çoğulculuk, farklılıkları değerli ve saygın bir şekilde kabul etme anlamına gelir ve modern dünyada farklı kültürlerin bir araya gelmesiyle ortaya çıkar.⁷ Aslında, geçmişte bazı dönemlerde uygulamada görülen çoğulculuk kavramı, günümüzde teorik bir çerçevede ele alınmakta ve tartışılmaktadır. Bu bağlamda, çoğulculuk, toplumsal çeşitliliğin ve kültürel etkileşimin önemini vurgulamakta, bireylerin ve grupların farklılıklarını kabul ederek birlikte yaşama kültürünü teşvik etmektedir.

⁵ Türkiye Cumhuriyeti, Teşkilat Kanunu, (Diyanet İşleri Başkanlığı), Madde 7/10.

⁶ Cemal Tosun, “Din Eğitimi-Öğretimi ve Mezhep”, *Journal of Islamic Research* 29/2 (2018), 257-67.

⁷ Mahmut Aydın, “Dini Çoğulculuk Üzerine Bir Mülâhaza”, *İSAM Dergisi* 14/2 (2001), 291.

Çoğulluk, yaşamın zenginliğini yansıtan bütünü bir parçasıdır. Ancak tarihsel gerçekler, olumlu olguların yanı sıra dışlayıcı bir tutumla başlayan uyumsuzluk, bölünme ve çatışmaların da var olduğunu göstermektedir.⁸ Bu bağlamda, küçük farklılıklar bile doğru yönetilmediğinde büyük ölçekli çatışmalara yol açabilmektedir. Çoğulculuk, farklılıklara karşılıklı saygıyı esas alan, 'nezaket ve medenilik çerçevesinde çeşitliliklerin uyum içinde bir arada bulunması' olarak anlaşılmalıdır.⁹

Dini çoğulculuk ise, dinlerin varlığını ve doğruluk iddialarını aynı hakikatin farklı boyutları olarak değerlendiren bir düşünce sistemidir.¹⁰ Başka bir deyişle, dinde çoğulculuk, bir dinin zamanla çeşitli etkenler nedeniyle farklı inanç ve ibadet esasları şeklinde anlaşılması ve yorumlanması sonucunda ortaya çıkan din anlayışlarını ifade eder.¹¹ Dini çoğulculuğa göre hakikat tektir, ancak ona ulaşmanın yolları çeşitlidir. Farklı dinler ve mezhepler, bu tek hakikate ulaşmanın farklı yolları olarak görülür ve hepsi, hakikate ulaşma bakımından eşit değere sahiptir. Bu yaklaşım, dinler arası diyalog ve anlayışı teşvik eden bir perspektif sunmaktadır. Yani dinler ve mezhepler aynı hakikatin yorumları ve ifade biçimleridir.¹² Çoğulculuk kavramı, grup ve kolektif boyuttaki çeşitliliği ifade eden geleneksel çoğulluk ve bireyi esas alan modern çoğulluk olarak ikiye ayrılmaktadır. Bu ayrımı İslam içi çoğulculuğa uyarladığımızda, geleneksel çoğulluk İslam içindeki mezhep, akım ve tarikatlara işaret ederken, modern çoğulluk bireylerin İslam'ı farklı yorumlamalarını ifade etmektedir.¹³

İster dışsal olarak diğer dinlerle çoğul olsun, ister İslam'ın kendi içinde çoğul olsun, çoğulculuk doğal bir gerçekliktir. Türkiye kültür, etnik köken, gelenek, anlayış veya dünya görüşü çerçevesinde giderek çoğul bir yapı kazanmaktadır. İslam'da sayılarının tam olarak bilinmediği çeşitli mezhepler vardır; ancak grubun büyük bir kısmı, Malikî, Hanefî, Şâfiî ve Hanbelî ekollerine ayrılan Sünnî mezhebi, bir kısmı da Şî mezhebi olarak sınıflandırılabilir. Bu durum Müslümanlık üst kimliğinde, mezhepler, tarikatlar ve farklı din anlayışlarının temsil edildiği bir alt kimliğin de oluşturulduğunu göstermektedir. Örneğin, kişi Müslüman kimliğinde aynı zamanda Sünnî, Hanefî, Nakşî vs. gibi kimliklerini de taşımaktadır.

İslam'daki anlayış çeşitliliği, farklılıkların ele alınmasında tüm tarafların bilgeliğini gerektirmektedir. Karşılıklı anlayış, "farklılık rahmettir" cümlesinin ardındaki gizli umuttur.

⁸ Mustafa Cabir Altıntaş, "Çokkültürlülük ve Kültürlerarasılık Ekseninde Din Eğitimi", *Teoloji ve Antropoloji Perspektifinden Din ve Kültür İlişkisi -II*, eds. Abdulvasıf Eraslan ve İsmet Tunç (Ankara: Eski Yeni Yayınları, 2022), 127.

⁹ Suryadi Suryadi, "Nurcholish Madjid's Inclusive Theology (Thoughts on Religious Pluralism and Liberalism)", *Manthiq 2/1* (2017). Abdulaziz Kıranşal, *Hiz. Peygamber'in Hadis ve Sünneti Bağlamında İslam Medeniyeti*, (İstanbul: Ravza Yayınları, 2023), 265-266.

¹⁰ İbrahim Aşlamacı, "Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersinin Çoğulculuk Açısından Değerlendirilmesi", *Hikmet Yurdu 6* (2013), 267-282.

¹¹ Aydın, "Dini Çoğulculuk Üzerine Bir Mülâhaza", 291.

¹² Hasan Onat, "Özgürlük Bağlamında Din Anlayışındaki Farklılaşmalar ve Mezhepler", *İslami Araştırmalar 29/2* (2018), 169-192.

¹³ Abdurrahman Hendek, "Çoğulluk, Çoğulculuk, Çoğullaşma ve Din Eğitimi", *Dinde Çoğulculuk ve Din Eğitimi: Türkiye Tecrübesi*, eds. Ahmet Çakmak ve Abdurrahman Hendek (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2021), 24.

Çoğulculuğun neden olduğu uyumsuzluk ve çatışmalar, doğru yönetilmediğinde, dışlayıcılık ve ötekileştirmenin etkisiyle toplumda bir krizin patlak vermesi muhtemeldir.¹⁴

Yaygın Din Eğitimi ve Mezhepsel Çoğulculuk

Çoğulculuğun en önemli yansımalarından biri, eğitim alanında kendini gösterir. Eğitim ve kültür, çoğulcu toplumu oluşturan temel unsurların başında gelir.¹⁵ Çoğulcu bir toplumda özellikle genç kesimin değişen sosyal koşullar nedeniyle artan ruhsal ve manevi ihtiyaçları, din eğitimcilerine önemli sorumluluklar yüklemektedir. Din eğitimcileri, gençlerin ihtiyaçlarına cevap verebilmek için, çeşitli din ve inanç sistemlerini anlamak ve öğretmekle kalmayıp, bireylerin farklılıklarını kabul eden ve saygı gösteren bir öğrenme ortamı oluşturmak zorundadırlar. Böylece, genç nesillerin manevi gelişimlerini desteklemek ve toplumun barış içinde bir arada yaşamasını sağlamak mümkün olacaktır. Bundan dolayı çoğulculuk anlayışı, artık din eğitimi programlarına etki etmekte ve dinin anlaşılıp yaşanma biçimi olan mezheplerle yakın bir ilişki kurmaktadır.

Mezhepler anlam ve bilgi üretirken kendi farklılıklarını ve üsluplarını öğretmeyi dini eğitimin temeli olarak görmektedirler.¹⁶ Bu nedenle din eğitimi yerine mezhep eğitimi öne çıkmaya başlamış, mezheplerin kendi ilmihal bilgilerini öğretmesi ve uygulanmasını istemesi önem kazanmıştır. Bu durum, aynı din içinde ortaya çıkmış olan farklı anlayışlar arasında hakikat değeri açısından bir ayırım yapmayı zorlaştırmakta ve bütün mezhepleri eşit derecede öğretim konusu yapma sorununu ortaya çıkarmaktadır. Yaygın din eğitiminin genel olarak mezhep merkezli olması¹⁷, son dönemlerde çoğulculuktan kaynaklanan bu sorunun tartışılıp araştırılmasını öngörmektedir. Özellikle “mezhepsel çoğulculuk bağlamında yaygın din eğitimi nasıl olmalıdır? Diyanet bu konuda politikalarını nasıl şekillendirmektedir?” soruları yeteri kadar araştırılmamıştır.

İslam’da birden çok mezhebin olması mezhepsel çoğulculuk ile açıklanmaktadır. Mezhepsel çoğulculuk ile İslam içinde bulunan farklı anlama ve yorumlamayla ortaya çıkmış din anlayışları yanında “İslam dininde ortaya çıkan ve kendini tanımlamış birden çok oluşumun dini bağlamda mümkün olması”¹⁸ kastedilmektedir. Bu kavram ile barış içinde birlikte yaşayabilme imkânı, farklı anlayışların İslam içerisinde Müslüman kimlikleriyle kabul edilebileceği vurgulanmaktadır. Mezhepsel çoğulculuk anlayışında, “ötekileştirme, yok sayma, mezhep ırkçılığı, hoşgörüsüzlük, tek hakikat anlayışı, dışlama, çatışmaya zemin hazırlayan bir üslup asla kabul edilemez. Bunların yerine uzlaşmacı bir tavır sergilenerek sevgi ve saygı

¹⁴ Mustafa Cabir Altıntaş, “Change of Identities and Religiosities of Muslim Young People across Time and Space: Resilient Youth”, *Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 31 (Haziran 2023), 22-46.

¹⁵ Altıntaş, “Çokkültürlülük ve Kültürlerarasılık Ekseninde Din Eğitimi”, 127.

¹⁶ Tosun, “Din Eğitimi-Öğretimi ve Mezhep”, 257-67.

¹⁷ Mehmet Görmez, “Türkiye’deki Din Eğitiminin Sorunları ve Çözüm Önerileri”, *Türk Diyanet Vakfı İslami Araştırmalar Dergisi* 34/2 (2003), 23-45.

¹⁸ Bağlıoğlu, “Mezhepsel Çoğulculuk ve Temelleri”, 71.

temelli bir anlayış hâkim kılınır.”¹⁹ Tüm Müslümanları tek bir anlayış etrafında birleştirmeye çalışmak veya tek bir doğruyu dayatmak, Müslümanlar arasında gerilim ve hatta bölünmelere yol açabilir. Farklı mezheplerin, inançların ve yorumların varlığı, İslam'ın zenginliğini ve çeşitliliğini yansıtır. Bu çeşitlilik, bireylerin farklı deneyimlerini ve perspektiflerini ortaya koyar; dolayısıyla, bu farklılıkları kabul etmek ve saygı göstermek, toplumsal barışı ve bir arada yaşamayı teşvik eden bir yaklaşım olacaktır. Müslümanlar arasında sağlıklı bir diyalog geliştirmek, gerilimi azaltmanın ve birlikteliği artırmanın anahtarıdır.

Sünnî ekolün dört büyük mezhebenden biri olan Şâfiî mezhebi, günümüzde Türkiye'nin Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nin güneydoğusu ve Doğu Anadolu Bölgesi'nde yaygındır. Ancak, Şâfiîlik, din eğitimi ve öğretimi ile ilgili programların ve hizmetlerin kamuoyunda tartışma konusu olmaktan uzak kalmıştır. Türkiye'de Şâfiîlerin yaşadığı bölgelerin kendine has özellikleri, örgün ve yaygın eğitim kurumlarında Şâfiîlikle ilgili taleplerin güçlü bir şekilde ortaya çıkmamasında etkili bir faktör olarak değerlendirilebilir. Özellikle kırsal alanlarda yaygın olarak bulunan geleneksel medreseler, bu durumu pekiştiren bir diğer unsur olarak öne çıkmaktadır. Medrese hocaları ve mezunlarının etkisiyle, bölgede Şâfiî temelli, nispeten kapalı bir dini eğitim ve pratik alanı mevcuttur. Bu nedenle, Şâfiîlikle ilgili din eğitimi taleplerinin yeterince ifade edilemediği görülmektedir.

Araştırmanın Problemi

Dini çoğulculuğun temelini oluşturmak üzere ileri sürülen ve dini geleneklerin belirlediği yaklaşımları dikkate almayan bir din eğitimi anlayışında birtakım problemlerin oluşacağı aşikârdır. Çünkü Türkiye'deki durum dinsel çoğulculuktan ziyade dinde çoğulculuk olarak değerlendirilmelidir. Toplumsal ihtiyaçlar göz önünde bulundurularak din eğitimi ve öğretimi ele alınırken, ülkedeki mezhepsel farklılıklar da dikkate alınmalı ve bu farklılıkların ayrışma veya ötekileştirmeye yol açmaması sağlanmalıdır.

DİB her ne kadar Kur'an ve Sünnet eksenli, mezhepler üstü bir din eğitimini modelini benimseyip vermeye çalışsa da özellikle ibadetlerin uygulanışıyla ilgili bilgilerin Ehl-i Sünnet anlayışında ve Hanefî-Matürîdî ekseninde kaldığı görülmektedir.²⁰ Dolayısıyla diğer mezheplere mensup öğrenciler mezhepsel anlayışlardan doğan farklılıkları sorgulamaya yönelmektedir. Öğrenciler mezhepsel yorum farklılıklarından dolayı ortaya çıkan bu tür bilgilerin doğruluğu ve yanlışlığı üzerinden tartışma oluşturarak öğretmenlerine, imam-hatiplere ve Kur'an kursu öğreticilerine sorular yöneltmektedir. Ancak verilen cevapların yer yer öğrenciyi tatmin etmediği durumlarda oluşmaktadır. Bu durum ise öğrencide yaygın din eğitimi faaliyet ve etkinliklerine karşı aidiyetlik duygusu oluşmasına engel olabilmekte veya öğrencide dine ve verilen din eğitimine karşı ilgisizlik oluşturabilmektedir. Bu ilgisizlik gerek din eğitimcisi gerekse öğrenci açısından bakıldığında bir sorun teşkil etmektedir. Konuyu

¹⁹ Bağlıoğlu, “Mezhepsel Çoğulculuk ve Temelleri”, 75.

²⁰ Bağlıoğlu, “Mezhepsel Çoğulculuk ve Temelleri”, 72.

değerlendirmeye alan program hazırlayıcılar DİB öğretim programlarında Şâfiîliğe yer vermişlerse de Şâfiîliğin yoğunlukta olduğu yerleşim yerlerinde (Şırnak ili gibi) din öğretiminde bazı problemlerin olduğu gözlemlenmiştir.²¹ Bu durum tasarlanmış program ile uygulanan arasında farklılıkların olduğunu bu nedenle genel amaçlar ve ilkeler açısından beklentilerin dışında sonuçlara yol açtığını gösterir niteliktedir.

Makalenin temel sorusu, 'Yaygın din eğitimi kapsamında DİB bünyesinde İslam içi çoğulculuk ile ilgili karşılaşılan problemler nelerdir?' olarak belirlenmiştir. 'Şâfiî İmam-Hatip ve Kur'an kursu öğreticilerinin ders kitabı ve mezhepsel farklılıklar ile ilgili düşünceleri nelerdir? Bu düşüncelerin ortaya çıkmasında etkili olan faktörler nelerdir?' soruları da çalışmanın diğer alt problemlerini oluşturmaktadır.

Araştırmanın Amacı

Araştırmamızın amacı, yaygın din eğitimi faaliyetlerinde İslam içi çoğulculuktan kaynaklanan farklı taleplerin ve sunulan din eğitimi hizmetlerinin kapsamlı bir şekilde tartışılması ve değerlendirilmesidir. Bu doğrultuda, İslam'ın farklı mezhep ve anlayışları arasındaki çeşitliliğin, yaygın din eğitimi üzerindeki etkileri analiz edilerek, toplumsal ihtiyaçlara nasıl yanıt verildiği irdelenecektir.

Araştırmanın temel amacını gerçekleştirmeye yönelik olarak şu alt amaçlar belirlenmiştir:

- Kur'an kurslarında ve camilerde verilen derslerin ve DİB ders kitaplarının dini çoğulculuk açısından yeterliliği ile ilgili DİB personelinin görüşlerini tespit etmek
- Yaz Kur'an kursu ve ihtiyaç odaklı Kur'an kursların öğretim programlarının içeriğine ve nasıl olması gerektiğine dair DİB personelinin görüşlerini belirlemek,
- Mezhep farklılıklarında dolayı DİB personelinin karşılaştığı sorunları tespit etmektir.

Araştırmanın Önemi

Yaygın din eğitiminde çoğulcu modellerin ne oranda etkili olduğuna dair görüşlere yer vermesi açısından araştırmanın değerli olduğu ve fayda sağlayacağı düşünülmektedir. Çalışma, din eğitimi alanındaki araştırmaların eksikliklerini gidermeyi ve literatüre katkı sunmayı amaçlamaktadır. Bununla beraber günümüzde önemli bir yere sahip ve henüz yeterince derinlemesine incelenmemiş bir konu olan İslam içi dini çoğulculuğu ele alması da önemli görülmektedir. Bu çerçevede çalışma, din eğitimi alanındaki yaklaşımları gözden geçirerek, yeni bir bakış açısı geliştirmeyi ve güncel gelişmeleri dikkate alarak alandaki bilgi birikimine katkı sağlamayı hedeflemektedir. Ayrıca DİB öğretim programlarının ve kitaplarının farklı açılardan incelenmesine karşın mezhepsel farklılıkların yeterince değerlendirilmemesi ve Şâfiî/Hanefî imam-hatip ve Kur'an kursu öğreticilerinin görüşlerinin yeterince ele alınmamış

²¹ Talip Atalay, "Şâfiî Geleneğin Yaygın Olduğu Yörelere İlköğretimde Din Öğretiminin Bazı Zorlukları", *Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi* (2006), 272-292.

olması, çalışmanın önemini artırmaktadır. Son olarak araştırma konusunun özellikle Şâfiîlik ve Güneydoğudaki toplumun dini yapısına ilişkin bilgi eksikliğine yönelik olumsuz yargıyı gidermeye katkı sağlaması da amaçlanmaktadır.

Araştırmanın Yöntemi

Araştırmanın teorik bölümü için literatür taraması metodu, uygulama bölümü için ise nitel araştırma yöntemlerinden biri olan yarı yapılandırılmış görüşme tekniği kullanılmıştır. Literatür taraması, akademik bir makale veya araştırma çalışmasında, belirli bir konu üzerine daha önce yapılmış olan tüm önemli ve ilgili çalışmaları sistematik bir şekilde inceleyerek, bu çalışmalardan elde edilen bilgileri derlemeyi ve analiz etmeyi amaçlayan bir aşamadır.²²

Yarı yapılandırılmış görüşme tekniği nitel araştırmalarda yaygın olarak kullanılan bir veri toplama yöntemidir. Bu teknik, araştırmacının belirlediği ana sorulara dayalı olarak gerçekleştirilen bir görüşme türüdür, ancak görüşme sırasında esneklik sunar. Yarı yapılandırılmış görüşmeler, araştırmacıya katılımcının yanıtları doğrultusunda daha derinlemesine sorular sorma imkânı tanır, bu da görüşme sürecine daha fazla derinlik ve esneklik kazandırır.²³ Bu yüzden bu teknik tercih edilmiştir.

Araştırmanın Çalışma Grubu

Araştırmamızda Şırnak ilinde yer alan 15 DİB personeli ile nitel araştırma yöntemlerinden biri olan yarı yapılandırılmış görüşme tekniği kullanılarak yüz yüze görüşmeler yapılmıştır. 15 kişi, nitel bir araştırmada yeterli derinlikte veri toplamak için uygun bir sayıdır. Bir ilde yapılacak araştırmada, 15 kişilik örneklem, zaman ve kaynak kısıtlamaları göz önünde bulundurularak belirlenmiş uygun bir büyüklük olabilir.²⁴ Bu da veri toplama sürecini yönetilebilir kılar. Bu grup büyüklüğü, araştırmacının her katılımcıya daha fazla zaman ayırabilmesine ve her bir katılımcının görüşlerini ayrıntılı bir şekilde anlamasına olanak sağlar.

Tablo 1: Çalışma Grubunun cinsiyet dağılımına ve meslek ve kıdemlerine ilişkin bilgiler

Mesleki Kıdem	Kuran Kursu Öğreticisi	İmam- Hatip	Toplam
10 yıldan az	4	6	10
10 yıl ve üstü	2	3	5

Tablo 2: Çalışma grubunun mensup oldukları mezheplere ilişkin bilgiler

Mezhep	Kadın	Erkek	Toplam
--------	-------	-------	--------

²² Noel Scott, et al., "Writing a literature review", *How to Get Published in the Best Tourism Journals* (2024), 91-107.

²³ Şener Büyüköztürk, *Veri Analizi El Kitabı: Eğitim Bilimleri İçin* (23. Baskı), (Ankara: Pegem Akademi, 2019).

²⁴ John W., Creswell, *Research Design: Qualitative, Quantitative, and Mixed Methods Approaches*, (CA: Sage Publications, 2014), 166-169.

Şafii	4	6	10
Hanefi	2	3	5

Çalışma grubundaki toplam kişi sayısı 15'tir. Bunların 6'sı kadın ve 9'u erkektir. Kıdem açısından bakıldığında, "10 yıldan az" kıdemi olanların sayısı 10'dur (4 kadın, 6 erkek), "10 yıl ve üstü" kıdemi olanların sayısı ise 5'tir (2 kadın, 3 erkek). Grupların mesleki dağılımı, Kur'an kursu öğreticisi ve imam-hatip gibi din eğitimi veren pozisyonlar ile idari personel arasında çeşitlilik göstermektedir. Çalışma grubunun çoğunluğu Şâfî mezhebine mensuptur (%66,6), geri kalan %33,3 ise Hanefî mezhebine aittir.

Araştırmanın Sınırlılıkları

Araştırmada elde edilen veriler, Şırnak ili ile sınırlı tutulmuş olup, bu coğrafi sınırlandırma, çalışmanın bağlamını belirlemektedir. Bu çalışma, yalnızca din hizmetleri personelinin karşılaştığı sorunlar ve zorluklar ile ilgili gözlemleri üzerine odaklanmaktadır. Ayrıca, araştırma yalnızca DİB öğretim programları ve ders kitapları üzerinde yapılan tespitlerle sınırlıdır. Bu çerçevede, din hizmetleri personelinin yaşadığı pratik zorluklar, öğretim programının uygulamadaki karşılığı ile eğitim materyallerinin içeriği üzerine yapılan değerlendirmeler, araştırmanın kapsamını oluşturmuştur. Araştırmada yer alan bulgular ve çıkarımlar, yerel koşullar ve eğitim uygulamaları ile doğrudan ilişkili olarak ele alınmıştır. Bu sınırlamalar, çalışma sonucunda elde edilen verilerin daha spesifik ve yerel düzeydeki eğitimsel ihtiyaçlara ışık tutmasını sağlarken, aynı zamanda daha geniş kapsamlı genellemeler yapmayı engellemektedir.

Verilerin Analizi

Nitel araştırmalar, katılımcıların görüşlerini ve deneyimlerini derinlemesine anlamaya çalışır. Bu verilerin analizi, genellikle tematik analiz, içerik analizi veya fenomenolojik analiz gibi yöntemlerle yapılır.²⁵ Bu çalışmada elde edilen verilerin analizinde betimsel analiz tekniği kullanılmıştır. Betimsel analiz, verilerin sistematik bir şekilde özetlenmesi ve tanımlanması için kullanılan bir yöntemdir. Bu analiz türü, araştırmacıların topladıkları verileri daha geniş bir bağlamda açıklamayı amaçlar ve genellikle verilerin temel özelliklerini, eğilimlerini veya özelliklerini tanımlar.²⁶ Araştırmada katılımcıların görüşlerinin analizi ifade benzerliğine göre sınıflandırılmıştır; belirlenen kodlar uygun temalar etrafında birleştirilmiştir. Görüşme yapılan kişilerin gizliliğini korumak amacıyla katılımcılar K1, K2, K3...şeklinde kodlanmıştır. Belirlenen temalar altında ilgili kişi kodlarına ve görüşlerine yer verilmiştir.

²⁵ Creswell, *Research Design: Qualitative, Quantitative, and Mixed Methods Approaches*, 303-309.

²⁶ Uwe, Flick, *An Introduction to Qualitative Research, 5th Edition*, (London: Sage Publications, 2014), 422-423.

Verilerin analizinin sistematik takibi için betimsel analiz tekniği ile yapılmış veri analiz raporu tablo şeklinde sunulmuştur.

Ana Tema	Alt Tema	Açıklama
DİB Personelinin Öğretim Programlarına Yönelik Görüşleri	Programın Dini Çoğulculuk Açısından Değerlendirilmesi	Şâfiî mezhebine yönelik eksiklikler ve ötekileştirme algısı (K8, K12) Mezhepler üstü bir dilin eksikliği (K9)
	Mezhepsel ve Bölgesel Farklılıklar	Şâfiî bölgelerdeki müfredat eksiklikleri (K3) Farklı mezheplere yönelik içerik talepleri (K6)
	Eğitim Programının Güncellenebilirliği	Zamanla değişen toplum ihtiyaçlarına uyum sağlama (K1) Güncel ve dinamik bir müfredat gerekliliği (K1, K4)
	Çoğulcu Din Eğitimi Önerileri	Çoklu müfredat modelinin desteklenmesi (K12, K15) Mezheplere özgü kültürel öğelerin müfredata dâhil edilmesi (K13)
DİB Personelinin Ders Kitaplarına Yönelik Görüşleri	DİB Ders Kitaplarının Mezheplerarası Yaklaşımı	Hanefî ve Şâfiî mezheplerine ait farklılıkların ele alınışı (K2, K9) Mezhepler üstü yaklaşım eksikliği (K1, K8)
	İçeriklerin Öğrenci Seviyesine Uygunluğu	Kavramsal karmaşa ve öğrencilerin anlamakta zorlandığı konular (K2, K5) Öğreticilerin bu eksiklikler karşısındaki tutumu (K8, K11)
	Bölgesel İhtiyaçlara Göre Program ve Kitapların Uyumu	Şâfiî bölgelerde özel içerik talepleri (K6) Farklı mezheplerin ihtiyaçlarının gözetilmesi (K7, K11)
	Eleştiriler ve Çözüm Önerileri	Farklı mezhepleri kapsayan daha geniş içerik talepleri (K7) DİB ve MEB iş birliğiyle yeni çalışmaların yapılması önerisi (K2) Mezheplerin farklılıklarının öğrenciler üzerinde yarattığı algı (K5) Çoğulculuğa dayalı din eğitiminin gerekliliği (K1, K4) İhtiyaçlara göre güncellenebilir kitaplar (K1-K8- K12- K15) Şâfiî mezhebine ait kaynakların azlığı ve çözüm önerileri (K13)
DİB Personelinin Uygulamaya Yönelik Görüşleri	Mezhep Kavramının Anlaşılması ve Algı Farklılıkları	Mezheplerin doğru anlaşılmasının etkileri (K2) Mezhep kavramının dinle özdeşleştirilmesi sorunları (K8, K14)
	Eğitim ve Öğretim Alanında Mezhepsel Farklılıkların Etkisi	Okul, cami, Kur'an kursu ve aile arasındaki öğretimi farklılıkları (K2) Mezhepler üstü yaklaşımın eksikliği ve eğitimde yarattığı sorunlar (K1, K4, K11)
	Personelinin Bölgesel Farklılıklara Uyum Sağlama Süreci	Farklı mezheplere bağlı personelin uyum sağlama çabaları (K1, K8, K13, K14) Mezhep farklarının personel-cemaat ilişkisine etkisi (K5, K7, K9)
	İbadetlerdeki Uygulama Farklılıkları	Abdest, namaz ve kurban ibadetlerindeki farklılıkların eğitime etkisi (K7, K10) İhtilafı konuların öğrencilere ve cemaate aktarımı (K1, K4)
	Personelinin Mesleki Yeterliliği ve Çoğulculuk Yaklaşımı	Mesleki yeterlilikler ve mezhepler arası bilgi eksiklikleri (K8) Çoğulcu bir din eğitimi için gereken yeterlilikler (K6)

Tablo 3: Verilerin Betimsel Analiz Raporu Tablosu

Bulgular ve Analizler

1. DİB Personelinin Öğretim Programlarına Yönelik Görüşleri

DİB Kur'an kurslarında hazırlanan öğretim programlarını kendi bünyesinde oluşturduğu komisyon tarafından düzenlemiş ve uygulamaya almıştır. Bu komisyon içerisinde DİB merkez teşkilatından ilgili görevliler, akademisyenler ve alanda görev yapan Kur'an kursu öğreticileri ile imam-hatipler görev almışlardır.²⁷ Böylelikle öğretim programının oluşturulmasında daha etkin bir süreç işletilmiş, tüm paydaş olabilecek birimlerden de destek alınarak şekillendirilmiştir. Son yıllarda sosyal bilimler, ilahiyat ve din eğitimi bilimleri alanlarında önemli gelişmeler yaşanmaktadır. Bu gelişmeler çerçevesinde hazırlanan programların, DİB bünyesindeki çeşitli uygulama alanlarına yönelmesi, eğitim alanında kayda değer bir yenilik olarak öne çıkmaktadır. Örneğin, yaz Kur'an kursları, ihtiyaç odaklı Kur'an kursları, 4-6 yaş grubu Kur'an kursları, hafızlık ve ta'lim kurslarının programı farklı şekilde düzenlenmiştir. Bu durum, din eğitimi alanında öğretim süreçlerinin daha etkili ve verimli bir şekilde oluşturulmasını sağlamaktadır.

DİB hazırlamış olduğu "İhtiyaç Odaklı Kur'an Kursu Öğretim Programı" ve destekleyici diğer programlarını öğrencilerin ihtiyaçlarını ve taleplerini göz önünde bulundurarak oluşturmuştur.²⁸ Yaygın din eğitimi alanındaki bu programın alanda aktif olarak çalışan DİB personeli tarafından nasıl değerlendirildiği ve uygulamada yaşanan aksaklık veya sorunların dile getirilmesi de önem arz etmektedir. Özellikle, din eğitimi alanında görev alacak bireylerin, toplumun değişen ihtiyaçlarına cevap verebilmeleri açısından son derece önemlidir. Zira bu programlar 2011 yılından günümüze kadar Türkiye genelinde uygulanmaktadır.²⁹

Katılımcıların çoğunun dile getirdiği görüşlerden öne çıkanı DİB öğretim programının dini çoğulculuk anlamında yeterli görülmemesidir. Özellikle Şâfiî mezhebinin yaygın olduğu bölgelerde bu mezhebe dair bilgilendirmelerin eksik kaldığı ve programda yeteri kadar yer almadığı görüşü hâkimdir. Bu konuya dair K8 şunları ifade etmektedir: "*Şâfiî bölgelerde uygulanan programın bu mezhebe yönelik olması gerekirdi. Ama yeterli kalmadığını düşünüyorum.*" Diğer katılımcılarda aşağı yukarı bu fikre sahiptirler. Bu durumun özellikle öğrencilerde bir ötekileştirme algısını da oluşturduğu ifade edilmiştir. K12, "*Öğrenciler mezhepler konusunda ne yazık ki ötekileştirme algısına sahipler. Özellikle yetişkin gençler için bu daha bariz olan bir durum.*" diyerek bu duruma dikkat çekmiştir. Bu soruna dair önerilen çözüm ise ders müfredatında inanç ve ibadet konularında Şafiilik mezhebi ve anlayışına daha çok yer verilmesidir.

Dile getirilen bir başka görüş ise Şâfiilik mezhebinin din eğitimi ve öğretimi programlanması ve uygulanmasında dikkate alınması gerektiğidir. K3, "*Şâfiî geleneğine ait kitap ve eserlerin az olması sorununun yanında bölgede bu mezhebin temsil gücünün kırılmış olduğunu görüyoruz.*" demektedir. Bu görüşü destekleyici olarak K9 ise "*Müfredatın mezhepler üstü bir dil ve*

²⁷ Diyanet İşleri Başkanlığı, *İhtiyaç Odaklı Kur'an Kursları Öğretim Programları (Yüzünden Okuyanlar İçin)*, (Ankara: TDV Yayın Matbaacılık, 2012), 4.

²⁸ Diyanet İşleri Başkanlığı, *İhtiyaç Odaklı Kur'an Kursları Öğretim Programları (Yüzünden Okuyanlar İçin)*, 5.

²⁹ Diyanet İşleri Başkanlığı, *İhtiyaç Odaklı Kur'an Kursları Öğretim Programları (Yüzünden Okuyanlar İçin)*, 6.

yaklaşımında olması gerekir. Ama bunun alt yapısı hazırlanmamışsa, o zaman bu bölgelerde bu mezheplerin yok sayılıp etkisinin kırılması sorunu ile karşı karşıya kalırsınız.” diyerek bu konuda DİB’in daha etkin bir çalışmaya girmesi gerektiğini önermiştir. İnanç ile ilgili konularda büyük farklılıklar olmamasına rağmen özellikle ibadet konusunda anlayış farklılıklarının belirgin olması ve Hanefi merkezli bir anlayışın hâkim olması birtakım zorlukları doğurmaktadır. Bu durum ise bölgedeki DİB personelinin öğretim programına yönelik eleştirilerde bulunmasına neden olmaktadır.

Öne çıkan bir diğer görüş ise çoğulcu bir din öğretimi programının yani çoklu bir müfredatın desteklenmesidir. Yaygın din eğitimi sisteminde farklı müfredatların da olabileceği kabul edilmektedir. Bu görüşte, öğretim programında Şâfiîlere özgü kültürel öğelere de yer verilmesi gerekliliği dile getirilmiştir. Ayrıca, DİB’in hazırladığı öğretim programını tam manasıyla uygulayamadıklarını belirten katılımcılar, program içeriğinin Şâfiî ve diğer mezhep mensuplarının özelliklerine uygun olmadığını, öğrencilerin konuların hepsini öğrenmede güçlük çektiklerini belirtmişlerdir.

Birçok katılımcının dile getirdiği başka bir konu ise öğretim programlarının güncellenebilir özellikte olmasına dairdir. Zira çoğulcu modellerde programlar toplumun ihtiyaçlarına odaklıdır. Bu konuda K1, “Zaman ile insanlar da değişiyor. Zamanın değişmesi ile hükümler de değişiyor. Dolayısıyla bizlerde bunu göz ardı etmeden değişimi yakalamamız lazım.” demektedir. Burada vurgulanmak istenilen öğretim programının, öğrenen merkezli olması, öğrencilerin bilişsel, sosyal ve duygusal açıdan gelişimleri dikkate alınarak hazırlanmış, öğrenen merkezli yöntem ve teknikleri kullanan, araştıran, sorgulayan, bireysel farklılıkları göz önünde tutan, çoğulcu bir yaklaşımda olması gerektiğine dairdir.

2. DİB Personelinin Ders Kitaplarına Yönelik Görüşleri

Takip edilen ders kitaplarının eğitimdeki rolü ve önemi büyüktür. Özellikle öğrencilerin ihtiyaç ve beklentilerini karşılayacak nitelikte ders kitapları hazırlanması eğitim sürecinin etkinliğini artırmaktadır. Yaygın din eğitimi kurumlarında süreci doğrudan etkileyen ders kitapları ve içerikleri, öğrencilerin dini ve zihinsel gelişimleri üzerinde belirleyici bir rol oynamaktadır.³⁰ Öğrencinin seviyesine uygun olmayan, dini görüşlerini ve anlayışlarını desteklemeyen veya ibadetlerin öğretiminde öğrencilerin aile ve çevrelerinden edindikleri bilgi ve gözlemleriyle uyuşmayan ders kitapları birtakım zorluklara ve sorunlara yer açmaktadır. Bu bölümde, Kur’an kurslarında ve camilerde takip edilen DİB ders kitaplarının incelenmesi ve öğreticilerin konuyla ilgili görüşlerinin değerlendirilmesi amaçlanmıştır.

2.1. Diyanet İşleri Başkanlığı Ders Kitaplarının İncelenmesi

³⁰ Onat, “Özgürlük Bağlamında Din Anlayışındaki Farklılaşmalar ve Mezhepler”, 172.

Bu bölümde DİB kurumlarında temel eser olarak takip edilen ders kitaplarından “Dinim İslam Temel Bilgiler Kitabı 1 ve 2”; ve “Etkinliklerle Dinimi Öğreniyorum” kitapları dini çoğulculuk açısından incelenmiştir. Bu incelemeden elde edilen sonuçlar şu şekilde sıralanabilir:

- DİB ders kitapları geçmiş yıllara göre daha kapsamlı bir şekilde hazırlanmıştır ve mezhepsel farklılıklar ele alınarak, özellikle Hanefî ve Şâfiî mezhebine ait ilmihal farklılıkları belirtilmiştir. Bu konu, 'Dinim İslam Temel Bilgiler Kitabı 1'de esere dair açıklamalarda da özellikle vurgulanmış ve şu şekilde ifade edilmiştir: “Kitapta Hanefî ve Şâfiî mezhebi esas alınmıştır. İki mezhebin görüşlerinin ortak olduğu durumlarda herhangi bir ayrıma işaret edilmeksizin konu anlatılmış, görüş ayrılığının olduğu hususlarda Hanefî görüşü verildikten sonra Şâfiî mezhebinin farklı görüşü de belirtilmiştir. Bu mezhepler arası yaklaşımla öğrenciler, mezhep kavramının içini daha sağlıklı doldurma, mezhepler arasındaki farklılıkların ne anlama geldiğini daha iyi kavrama imkânını elde edeceklerdir.”³¹

Örnekler ile ilerleyecek olursak kitapta abdestin farzları ve bozulmasına dair kısımda Hanefî mezhebinin görüşlerine yer verildikten sonra: ... “Şâfiî mezhebinde bunlara ilâveten abdeste başlarken niyet etmek ve bütün işlemleri sırasına uygun olarak yapmak da farzdır...” Şâfiî mezhebine göre avret yerlerinden gelen kanın dışında kan abdesti bozmaz, sadece temizlenmesi gerekir. Namazda gülmek de abdesti bozmaz. Ancak mahrem olmayan kadın ve erkeğin tenlerinin birbirine temas etmesi abdesti bozar.”³² vb. açıklamalar verilmektedir. Kitapta buna benzer farklılıklar aynı metot ile ele alınarak ayrı bir açıklama şeklinde eklenmektedir.

- İncelenen ders kitapları Kur'an ve Sünnet merkezli olarak hazırlanmıştır, ancak DİB tarafından benimsenen din eğitimi yaklaşımı olan mezhepler üstü yaklaşımı olarak tanımlanamaz. Zira ana çerçevede Hanefî mezhebinin esas alındığına dair düşünce hâkimdir ve sadece Şâfiî mezhebine ait farklılıklar kısaca ilave edilmiştir. Örneğin, Dinim İslam Temel Bilgiler Kitabı, Ünite 3 Namaz konusunda Şâfiî mezhebinin farklılıkları ayrı şekilde veya parantez içinde verilmiştir: ...” Şâfiî mezhebinde niyet namazın şartlarından değil, ilk rüknüdür... 7. Farz: Şâfiî mezhebine göre Ettehiyyatu duasından sonra Peygamber Efendimize (s.a.s.) salât okumak... Sehih secdesi yapılması gereken bir durum söz konusu ise sehih secdesi yapmak (Şâfiî mezhebine göre sünnettir.)”³³ Özellikle bu ünite de namaza dair iki mezhep arasındaki farklılıklar belirtilmiştir. Ardından diğer ibadetlerdeki farklılıkları da sunmaktadır.
- Kitaplarda dikkat çeken olumsuz bir diğer husus, konuların öğrencilerin anlama seviyeleri gözetilmeksizin hazırlanmış olmasıdır. Kitaplarda dini uygulama ve bilgilerin Hanefî mezhebi etrafında şekillendirildikten sonra Şâfiîlik mezhebinin ayrıştırılması öğrencilerin zihinlerinde kavram karmaşası oluşturabilecek düzeydedir. DİB öğreticileri öğrencilerin

³¹ Diyanet İşleri Başkanlığı, *Dinim İslam Temel Bilgiler*, 6. Baskı, (Ankara: DİB yayınları, 2019), 7.

³² Diyanet İşleri Başkanlığı, *Dinim İslam Temel Bilgiler 1*, 116-121.

³³ Diyanet İşleri Başkanlığı, *Dinim İslam Temel Bilgiler 1*, 113-150.

mensup oldukları mezhebe uygun ders anlatımı yapsalar dahi kitaplarda yer alan bu farklılıkların nedeni ve uygulaması konusunda öğrencilerin yaşadığı kafa karışıklığını engelleyemeyebilirler. Bu da öğrencilerin takip edilen ders kitaplarına karşı olumsuz bir tutuma sebep verebilir.

- “Etkinliklerle Dinimi Öğreniyorum” ve DİB’in diğer yaz Kur’an kursu etkinlik kitapları incelendiğinde bu eserlerin tek mezhep temel alınarak hazırlandığı, İslam içi dini çoğulculuğa dair herhangi bir etkinlik veya ibarenin yer almadığı görülmüştür. Mezhepler üstü yaklaşımın etkinlik kitaplarında dikkate alınmadığı söylenebilir. Bu durum, özellikle Şâfiî mezhebine mensup öğreticilerin ders kitaplarını sorun olarak görmesine yol açmaktadır.

2.2. DİB Personelinin Ders Kitaplarına Dair Görüşleri

DİB’in kullandığı ders kitaplarının öğrencilerin ihtiyaç ve beklentilerini ne ölçüde karşıladığı, öğretici konumundaki DİB personelinin görüşleri üzerinden incelendiğinde fayda sağlayacaktır. Zira eğitiminin tamamlayıcısı olarak görülen kitapların öğretimin kalitesine etkisinin belirlenmesi gerekmektedir. Bu sebeple DİB personelinin konuyla ilgili düşüncelerini öğrenmek amacıyla “Kurslarda ders kitabı olarak okutulan ‘Dinim İslam Temel Bilgiler’ ve diğer ders kitaplarının muhteviyatı hakkındaki görüşünüz nedir?” şeklinde sorduğumuz soruya verilen cevapların değerlendirmesi şu şekildedir:

Görüşüne başvuru alan personelin kullanılan ders kitabı ve içeriklerine hâkim oldukları görülmüştür. Bu konuda her bir katılımcı ders kitaplarını en az bir kere incelediklerini ve il müftülüğünün bu konuda düzenlediği eğitim seminerlerine katıldıklarını belirtmişlerdir. K9, “Yeni gelen ders kitaplarını takip edip inceliyoruz, bu konuda bizim eksikliklerimizi seminerler vasıtasıyla il müftülüğümüz ve Diyanet’in hizmet içi eğitimleri gidermektedir. Olası değişimlerden bizleri haberdar etmeleri ve bilgilendirmelerini beklemekteyiz.” diyerek birçok katılımcının düşüncesini yansıtmıştır. K2, Diyanet’in hazırladığı kitaplara dair, “Diyanet bu işi profesyonelce yapıyor. Özellikle yaş gruplarına yönelik ayrı ayrı kitaplar hazırlanıyor ve öğrencilerin ilgisini çezebedecek ve dikkat çeken kitaplar hazırlanıyor.” diyerek hazırlanan kitapların kalitesi ve sunumuna dair olumlu görüşünü belirtmiştir. Bununla beraber, katılımcıların çoğu DİB ders kitaplarının geçmiş yıllara göre daha kapsamlı hazırlandığını, evrensel değerlere daha fazla yer verildiğini ifade etmişlerse de kitapların birçok açıdan da eksik kaldıklarını dile getirmişlerdir. Bu konuda en belirgin eksiklik olarak kitapların tüm mezhepleri kapsamadığı ve genel olarak Hanefî mezhebi ağırlıklı olduğu iddiası öne çıkmaktadır. Konuya dair K1 şunları ifade etmiştir: “Genel olarak kitaplarda Hanefî mezhebinin kriterlerinin söz konusu olduğu doğrudur. Daha çok bir mezhebin uygulanabilirlik açısından görüşlerinin yansıtıldığını görüyoruz. Bu anlamda ders kitapları tüm mezhepleri kuşatmıyor.

Bir başka katılımcı: “Biz kursumuzda çocuklara eğitimlerimizi hem Şâfiî hem de Hanefî olarak veriyoruz. Kursumuzu gelen kitapları inceliyoruz. Ama gelen kitapların fihhi bölümleri noktasında Hanefî ağırlıklı olduğunu görüyoruz.” (K5) diyerek bu eleştiriye destek vermiştir. Aynı şekilde K8

“genelde bu kitaplarda Hanefî mezhebi temel alındığı için biz kendi öğrencilerimize Şâfîliği ayrıyeten anlatıyoruz ve kendi kaynaklarımızı kullanıyoruz.” ifadesini kullanmıştır.

Görüşmelerden de anlaşıldığı üzere ders kitaplarının bütün mezhepleri kapsamaktan uzak olduğu görüşü öne çıkmaktadır. Bu konuda DİB personeli ders kitaplarında mezhepsel farklılıklarının göz ardı edildiğini ifade etmişlerdir. Bu da kitapların mezhepler üstü bir yaklaşımdan uzak olduğu görüşünü öne çıkarmaktadır. K11 ifadesiyle “kitaplardaki bu eksiklik Şâfîliğin yaşandığı bölgelerde olumsuzluk olarak algılanmaktadır”. Bu olumsuzluğun nasıl giderilebileceğine dair çözüm önerilerini sorduğumuzda ortaya çeşitli fikirlerin sunulduğu görülmüştür. Bunlardan öne çıkanları şu şekilde sıralamak mümkündür:

K7'nin görüşü öğrencilerin birçoğunun düşüncesini yansıtır niteliktedir: “...ders kitaplarında dört mezhep belli noktalarda olmalı ve temsil edilmelidir. Yani temel noktalarda, Kur'an merkezli ve mezhepler üstü olmalıdır. DİB ve personeli de buna bağlı kalmaları gerekir.” Bir başka katılımcı, “Ben Şâfî merkezli eğitim aldım ama İstanbul'da iken eğitimlerim Hanefî fihna yönelik olduğu için o mezhebine geçiş yaptım. Uzun bir müddet Hanefî eğitiminden sonra tekrar kendi bölgeye atandığımda Şâfîliğe geçiş yapmak zorunda kaldım; çünkü halk ve öğrencilerim Şâfî mezhebine bağlılar. Şu an verdiğim eğitimleri de bu mezhebe yönelik veriyorum. (K11)” diyerek öğreticinin bulunduğu konum ve şartlara göre kendini güncellemesine dikkat çekmiştir. Bunlara karşın bir katılımcı, “Ders kitabı olarak Temel Dini Bilgiler kitabı yeterlidir. Öğrenciye temel oluşturmak mesele ise bunun için bu kitaplar uygundur. Bence mezhepsel farklılıklara girmemek gerekir. (K13)” demiştir. Bu görüşe göre kitaplar mezheplere çok girmeden temel bilgileri inşa etmek ile yükümlüdür. Bir başka görüşte ise “DİB ve MEB yeni çalışmalar yapmalı ve bu farklılıkları ortadan kaldırmalıdır. Bu iki resmi kurumun bir araya gelerek bir protokol imzalaması veya bir anlaşmaya varıp bir eğitim çalışması yapılmalıdır, yoksa bu kurumlardaki farklı yaklaşımlar da hayata yanlış aksediyor. (K2)” diyerek çözümü din eğitimde öncü iki kurumun birlikte üretmesini önermektedir.

Katılımcı görüşlerinde öne çıkan bir başka konu ise ders kitaplarında yer alan ibadete dair bilgilendirmelerin Hanefî ağırlıklı olması ve Şâfîliğe gereken detay verilmediği için öğrencilerin zihninde oluşan çelişkilere ve ön yargılara dairdir. K2 bu soruna yönelik şunları ifade etmektedir: “Öğrencilerin zihninde mezhepler arasında bir tezatlık söz konusu varmış gibi bir algı var maalesef. Bu konuda yeterli bilgilendirme yapılmadığı için olabilir.” Bu görüşü K5 “Hanefî ve Şâfî mezhepleri arasındaki farklılıklar öğrencilerde bir karmaşaya sebep olabiliyor. Bu da bir takım çelişkileri beraberinde getiriyor.” diyerek desteklemiştir. Öğreticiler tarafından çelişki olarak görülen konular ise daha çok ibadet ile ilgili olanlardır. “Kelime-i şehâdet, Sübhâneke/Veccehtü duası, Salli-Barik duaları, abdestin farzları, boy abdesti, abdesti bozan durumlar, namazın kılınışı, namazın hazırlık şartları, namazı bozan durumlar, Cuma namazı, namazın sünnetleri” gibi konular öğrencilerin kavram karmaşası yaşadığı veya ders kitabının eksikliklerinden dolayı anlaşılamayan konular olarak öne çıkmaktadır. K6'nın şu ifadesi bu konuya dair açıklayıcı olacak niteliktedir: “Şâfî bölgelerde kitaplara Şâfîlik özel olarak konulmalıdır; çünkü çocuklarımızın kafaları karışıyor. Abdestteki namazdaki farklılıkları bilmeyince sorun oluyor. Camide farklı, evde farklı,

okulda farklı olunca karmaşa daha da artabiliyor.” Yapılan görüşmelerde öğrencilerin ailesinden, yaz Kur’an kursundan, okuldan ve DİB’in ders kitabından edindiği bilgilerin çelişmesi öğrencide kafa karışıklığına neden olduğu görülmektedir. Bu soruna dair önerilen çözüm fikirleri ise şu şekildedir.

Bir kısım katılımcılar (K1-K8- K12- K15), öğrencide oluşan çelişkilerin giderilmesi onların beklentilerine dönük bir yaklaşım ile ders kitaplarının donatılması ile mümkündür, görüşünü desteklemektedirler. Bir ders kitabında başarıya ulaşılması büyük oranda öğrenciye hitap edebilmesiyle ilintilidir. Bu konuda K8 “Kitaplar oluşturulurken gençlerin zihinlerinde ve algılarında oluşan sorulara cevap verebilecek şekilde hazırlanmalıdır.” demiştir. Bu görüşe destekleyici olarak K1 “Standart kitaplarımız gençlerin algılarına hitap etmeyebiliyor veya onların zihinlerindeki sorulara cevap vermeyebiliyor. Bu yüzden kitaplar hazırlanırken çağın şartlarını iyi okumak ve buna uygun şekilde hazırlamak lazım.” ifadelerini kullanmıştır. Öğrencilerin aile ve çevrelerinden edindikleri bilgilerle çelişkiye düşmemesi ve DİB öğreticileri ile okulda verilen din eğitimi hakkında olumsuz düşünceler geliştirmemesi için, Şâfiî öğrencilerin kendi mezhepleriyle ilgili bilgileri daha kapsamlı ders kitaplarından öğrenmeleri gerektiği görüşü ön plana çıkmaktadır. Bu yaklaşım, öğrencilerin mezhepsel kimliklerini pekiştirmelerine ve din eğitiminden daha verimli bir şekilde yararlanmalarına yardımcı olacaktır. Ayrıca, mezhepler arası anlayışın artırılmasına da katkı sağlayarak, eğitim sürecinde yaşanabilecek potansiyel sıkıntıların önüne geçebilir. Ancak Şâfiîliğe yönelik kitap ve eserlerin de azlığı konusu bazı katılımcıların görüşlerine yansımıştır. K13 bu konuda şunları dile getirmiştir:

Şâfiîlik mezhebine ait kitaplar daha yenidir...1990’lardan 2011’e kadar DİB neredeyse tamamen Hanefî merkezli bir politika ve müfredat sunuyordu. 2011 de çıkarılan Mehmet Keskin hocaya ait kitap ile mezhepsel bir politika değişimi başladı diyebiliriz. Hatta Caferilikle de ilgili çalışmalar yapıldı... Fakat biz Şâfiîler, kendi mezhebimiz konusunda ne ilerleyebildik ne de geliştirebildik. Bu konuda yeterli adım da atamadık, bizdeki ilmi yetersizlik mi denir bilemiyorum. Şâfiîlik için şu an kullandığımız bir tek kaynak var, o da bir Hanefî tarafından yazılmış. Şâfiî hocalar sanki bu işe el atmamışlar...

Görüldüğü üzere, yaygın din eğitiminde Hanefîlik merkezli bir politikanın benimsenmesi, programın ve ders kitaplarının İslam içi diğer mezhepleri sınırlı düzeyde içerdiği yönündeki görüş, DİB personeli arasında yaygın bir şekilde benimsenmeye başlamıştır.

Sonuç olarak, DİB personelinin ders kitaplarına dair görüşlerinde öne çıkan en önemli unsur, bu kitapların Kur’an merkezli ancak mezhepler üstü bir yaklaşımdan uzak olmasıdır. Bunun da birçok faktörden kaynaklandığı katılımcı görüşleriyle dile getirilmiştir. Özellikle din eğitimi ve öğretimi programlarında yer alan inanç ve ibadet içeriklerinin, mezheplerin etkisinden bağımsız olarak oluşturulması pek mümkün görünmemektedir. Bu durum, DİB tarafından hazırlanan ders kitaplarında belirli bir mezhebin esas alındığını ancak diğer mezheplere yeterince atıfta bulunulmadığını göstermektedir. Bu da farklı mezheplere mensup öğrencilerin kendi inançlarıyla ilgili eksik bilgi edinmelerine ve yaygın din eğitiminden yeterince faydalanamamaları gibi sorunlara yol açabilmektedir. Mezhepler arası dengelyi

gözeten bir yaklaşım benimsenmesi, yaygın din eğitiminin daha kapsayıcı ve etkili olmasını sağlayacaktır. Bu durumun bizzat alanda çalışan din görevlileri tarafından da dile getirilmesi hala mevcut bazı eksikliklerin olduğunu göstermektedir. Yaygın eğitimde kullanılan ders kitaplarında yer alan ibadetlerin öğretime yönelik konuların içeriği ile öğrencilerin aile ve çevrelerinden edindikleri bilgi ve gözlemler arasındaki uyumsuzluk, din öğretiminde en çok zorluğa neden olan meselelerden biri olarak öne çıkmaktadır. Bu çelişki, öğrencilerin yaygın din eğitimine olan güvenini zedelerken, aynı zamanda öğretim sürecinde motivasyon kaybına da yol açabilir.

3. DİB Personelinin Uygulamaya Yönelik Görüşleri

Bu başlıkta DİB personeline Hanefî ve Şâfiî gelenekteki uygulama farklılıklarının doğurabileceği sorunlar neler olduğuna dair görüşlerin tespiti ele alınacaktır. Ancak burada Şâfiî ve Hanefî fıkhında farklı uygulanan konuların tespitinden ziyade yaygın din eğitimcilerinin fark ettiği ve personelin de zorluk yaşadığını ifade ettiği belirli konulara değinilecektir.

3.1. Mezhep Kavramının Farklı Anlaşılması

Katılımcıların hemen hemen hepsi kendilerini önemli ölçüde Şâfiî ya da Hanefî olarak nitelendirmektedirler. Ancak cemaat ve öğrencilerin çoğunluğunun Şâfiîlik veya Hanefîlik kavramlarının içeriğini bilmedikleri, hatta bu iki kavramı ayrı birer din gibi algıladıkları anlaşılmaktadır. Mezhep kavramının öğrenciler ve cemaat tarafından yeterince bilinmemesi bu kavramı güçlü bir kimlik unsuru yapmanın yanı sıra din öğretimini de olumsuz etkileyen bir faktör olarak öne çıkarmaktadır. Bu durum, bireylerin mezhepler arası farklılıkları anlamalarına engel olmakta ve dolayısıyla dini eğitiminin etkisini azaltmaktadır. Mezheplere dair derin bir bilgi eksikliği, toplumsal dinamiklerde karışıklıklara ve anlaşmazlıklara yol açabilir. Bu nedenle, mezhep konusunun eğitim programında daha kapsamlı bir şekilde ele alınması hem öğrencilerin hem de cemaatin dini bilgi seviyesini artıracak ve mezheplerin kimlik unsurları olarak değerini pekiştirecektir. K2 bu durumu şu şekilde özetlemektedir: *“Maalesef halkta şöyle bir bilinçsizlik var: kendi mezhebi dışındakilerin doğru olmadıkları kanısı. Yani farklı bir dindenmiş gibi algılanmaları söz konusu. Bir mezhep taassubu var. Bu da bazı sıkıntılara yol açmaktadır.”*

Mezhep mensuplarının yalnızca kendi inançlarını üstün görerek diğerlerini küçümsemesinin din tarafından hoş karşılanmadığı bilinmektedir.³⁴ Mezhepler, dinin anlaşılma biçimlerinin tezahürleri olduğu için, mezhep ve din kavramlarının özdeşleştirilmesi herhangi bir sebeple mümkün değildir. Her mezhep, dinin temel ilkelerine dayansa da farklı kültürel, tarihi ve sosyal bağlamlar içinde gelişmiştir. Bu bağlamda, mezhepler, dinin çeşitliliğini ve zenginliğini yansıtan unsurlar olarak değerlendirilmelidir. Din, evrensel bir gerçekliği temsil ederken, mezhepler bu gerçeğin çeşitli yorumlarıdır. Bu nedenle, mezhep ve din kavramlarını

³⁴ Tosun, “Din Eğitimi-Öğretimi ve Mezhep”, 257-67.

birbirinin yerine kullanmak, dini anlayışların derinliğini ve çeşitliliğini göz ardı etmek anlamına gelir. Bölgedeki bu uygulamalar personel ile öğrenci ve cemaat arasında bir engeli teşkil etmektedirler. Bu da yaygın din eğitimi açısından sürecin sekteye uğramasına yol açmaktadır. K14 ifadesiyle: “Mezhebin ne olduğunu bilmeyenler için ise durum daha vahim olabiliyor. Örneğin kâfir bile denebiliyor. Benim babam imamdır ve çalıştığı köyde cemaati Şâfiî’dir. Ama dışardan Hanefî biri gelince babamın ifadesine göre tavırlar ve görüşler değişiyor, öyle ki o kişinin imana dair sorgusu dahi yapılabiliyor.” Başka bir katılımcı (K8) ise bu duruma şu şekilde vurgu yapmaktadır: “Örneğin bazı yerlerde mezhep değişikliği konusunda acayip bir durum var. Kelime-i şehâdet getirip mezhep değiştiriyorlar. Sanki din değiştiriyoruz. Ve buna öncü olan hocalarımızın olması bize şaşkınlık veriyor. Aynı dinin farklı görüşlerinin değişiminde böyle bir ritüel olur mu?”

Katılımcıların çoğunluğu bu kavramların yanlış anlaşılmasından doğan sorunların ciddi boyutta zararlar doğurabileceği görüşündedirler. Ancak her ne sebeple olursa olsun dinin anlaşılma biçimlerinin din gibi değerlendirilmesine ve geleneğin din haline getirilmesine katılımcıların hepsi karşı çıkmaktadır. Bu çerçevede, DİB personelinin cami dilini geliştirerek cemaatine ve öğrencilerine ihtiyaç duyulan bilgileri vermesi, açıklamalarla onları bilgilendirmesi beklenmektedir.

3.2. Okul- Cami- Kur’an Kursu ve Aile Arasındaki Farklı Öğretilerin Getirdiği Sorunlar

Katılımcılar, öğrencilerin hem okul hem de okul dışında kendi çevrelerinden aldıkları din eğitiminin kurslarda ve camilerde yer yer bazı problemler oluşturduğunu söylemektedirler. Okullarda verilen din eğitiminin Hanefî geleneğinin merkeze alındığı görüşünün yaygın olduğu görülmektedir (K1, K4); bu da öğrencilerin kendi mezhepleriyle ilgili yeteri kadar bilgi sahibi olmasına engel teşkil etmektedir. Bu durum kişilerin gerek kendilerinin gerekse çocuklarının okul dışında kendi mezhebine dair (Şâfiilik) din eğitimlerini ailelerinden, Molla diye hitap edilen medrese hocalarından veya DİB personelinden destek almalarına sebep olabilmektedir. Katılımcıların ifadelerinden de bu mezhepsel farklılıkların problem yarattığı anlaşılmaktadır: “Batıda Şâfiî mezhebiyle ilgili fazla bilgiye ulaşamıyoruz; doğuda ise genellikle Şâfiî mezhebine öncelik verilse de Hanefî mezhebine dair de bilgilendirme veriyoruz. Medreselerimiz ve camilerimiz bu konuda en büyük destek aldığımız kurumlardır. (K11)”

Katılımcılardan bazıları ise din eğitiminin mezhepler üstü bir yaklaşımla verildiğinde, öğrencinin ailede ve çevreden edindiği bilgiler ile DİB kurumlarında ve okulda verilen bilgileri uyuşturamadığı noktada sorunlar yaşadıklarını dile getirmişlerdir. “Dua okumalarında ve ibadetlerin uygulamalarında sorunlar yaşayabiliyoruz. Özellikle okul, DİB ve aile üçgenindeki farklılıklardan dolayı öğrencilerde bir takım kafa karışıklığı olabiliyor. Bizler DİB’in bize verdiği program ve kitaplar ile devam ediyoruz. Ama öğrencilerimiz ve ailesi arasında sorun olabiliyor. (K7)”

Görüldüğü üzere, katılımcılarda öğrencinin zihninde oluşabilecek karışıklığa dair tespitleri söz konusudur. Özellikle ortaokul öğrencilerinin henüz mezhep farklılıklarını

anlayacak düzeyde olmadığı görüşü çerçevesinde, DİB personelinin bu durumu izah ederken sorun yaşadığı görülmektedir. Namaz, dualar, kurban gibi daha çok öğrencinin sosyal çevreden edindiği ve uygulamaya dair bilgilerdeki farklılığın öğrencilerin seviyesine uygun olarak öğretilmesi bir problem gibi durmaktadır. Ancak katılımcılardan K2 yeni nesilde mezhepsel ayrımın çok önem arz etmediğini belirtmektedir: *“Öğrencilerin bu konulardaki isteksizlikleri ve umursamazlıkları sorunları azaltıyor... Yeni nesil bu konulara uzak, camiye ve halk ile iç içe olmaya uzak...”*

3.3. Farklı Mezhebe Bağlı Personel ve Cemaat Sorunsalı

Bölgeye atanan DİB personelinin bir kısmı Hanefî olup, yeni imam-hatip ve Kur'an kursu öğreticilerinden oluşmaktadır. Şâfiîlik hakkında yeteri kadar bilgi alamayan bu personellerin çoğu bu mezhep hakkında az bir bilgiye sahip olabilmektedirler. Durum böyle olunca farklı mezhepteki personelin çoğu kendilerine verilen DİB kitapları vasıtasıyla bilgileri aktarmakta ve çoğu zaman da o konular hakkında bilgi sahibi olan öğrenci veya cemaatin tepkileriyle, olumsuz tavırlarıyla karşılaşmaktadırlar. K5 bu durumu şu şekilde ifade etmektedir: *“Doğu bölgesinde yaşayan insanların çoğunluğu Şâfiî mezhebine mensuptur. Diyanet buraya atama yaparken mezhep ayrımı yapmıyor. Buraya gelen Hanefî imamlar ve öğreticiler de zorlanıyorlar ve farklılıkları gözden kaçırıyorlar.”*

Bahsi geçen sorunun benzerlerini Şâfiî mezhebine mensup katılımcılar Batı bölgelerine gittiklerinde yaşadıklarını ifade etmişlerdir. Örneğin K9: *“Batı da iken bir algı var maalesef. Şâfiî olunca sanki bir eksiklik varmış gibi. O yüzden sorunlar ve sıkıntılar yaşayabiliyorsunuz. Ben Diyarbakırlıyım. Ne kadar donanımlı olsanız da size sanki hiçbir bilgiye sahip değilsiniz, arkanızda namaz daha kılınmaz algısı ile yaklaşıyorlar. “K7'nin söylemi ise bu yargıyı destekler niteliktedir: “Batıda Şâfiîlik garip kalmış. Batıda kaldığım sürede camide benim namaz kılışımı sorgulayan da oldu; bırakın namazı, sorduklarında ‘ben Şâfiîyim’ deyince ‘o nedir başka bir din midir? Hatta biz de seni Müslüman zannettik, gibi cevaplara maruz kaldığım olmuştur.”*

Katılımcılardan bazıları, özellikle Hanefî mezhebine mensup olanlar, bölgeye geldiklerinde namaz dualarındaki iki gelenek arasındaki okuma farklarının derecesini gözlemleyerek, bazı duaların kendileri için tamamen yeni olduğunu ifade etmişlerdir. Bu durum, DİB personelinin büyük bir kısmının, mezhepler arası farklılıkları yalnızca fakülte yıllarında sınırlı konular üzerinden öğrendiği gerçeğini ortaya koymaktadır. Mezheplerin uygulama biçimleri hakkında yeterli bilgiye sahip olmamak hem din eğitimi alanında hem de din hizmeti sunumunda önemli bir eksiklik yaratmakta ve bu durum, toplumsal dinamiklerle uyumsuzluklar doğurabilmektedir.

Katılımcılardan bazıları ise mezhep farklılığından dolayı herhangi bir sorun oluşmadığını söylemişlerdir. *“Şâfiî cemaatim var. Namazda bazı farklılıklar olsa da bizi tedirgin edecek bir durum söz konusu olmadı. Hanefî olarak ben Şâfiî geleneğini takip ediyorum. (K13)”* K6 şöyle devam etmektedir: *“2 yıldır Şâfiî cemaat ile çalışıyorum ve çoğunluk ne ise ona uyuyorum. Mezhep*

değiştirmedim, sorun da yaşamadım.” K2’ nin söylemi de yukarıdakileri destekler mahiyettedir: “Üç Hanefî, beş Şâfiî devamlı cemaatim var. Gayet iyi şekilde gidiyoruz, herkes kendi mezhebinin gerekliliğini yapabiliyor.”

DİB personelinin mezhep farklılıklarından kaynaklanan zorlukları sadece alandaki bilgi eksiklikleri ile sınırlı değildir. En önemli sorunlardan biri de personelin farklı mezhepteki öğrenciler ile iletişimde sorunlar yaşayabilmesi durumudur. Bundan dolayı DİB personeli mezhepsel konulara girmemeyi tercih etmektedirler. Bazı katılımcılar bu durumu şu şekilde belirtmişlerdir: *“Hanefîliğin daha üstün olduğuna dair bir kanaat ve baskı var. Özellikle öğrencilerimizde böyle kanaat var. Bize gelip soruyorlar: Şâfilik mi daha iyi Hanefilik mi? (K14)” “Hanefînin söylediklerine çok itibar edilmediği de yaşadığımız tecrübelerdendir. (K8)” “Şu da olabiliyor: öğrenci kendi mezhebi dışındaki hocaya bir soru yöneltti mi aynısını aynı mezhepten olduğu hocaya da soruyor. Doğrulamak ve teyit almak adına. Hanefî hocanın bu konudaki bilgisini yeterli bulmaya biliyor. Bu da ayrı bir durum. (K1)*

Görüldüğü üzere öğrencilerde ve cemaatte farklı mezhepten olduğunu bildiği DİB personeline karşı bir tavır takınma durumu söz konusudur. Bu da personelde yanlış algılara sebep verebilmekte veya itibarsızlaştırıldığını düşünmektedir. Bu durumun oluşturduğu sorunlar ise her iki tarafı da etkilemektedir.

3.4. İbadetlerdeki Uygulama Farklılıkları

Katılımcılar özellikle mezhep farklılıklarından doğan ibadetteki uygulama farklılıklarının birtakım sorunlara yol açabileceği görüşündedirler. Bu farklılıklar daha çok abdestin farzları ve bozulması, namazın farzları ve kılınışı, tahiyyat duasının okunması, namazdaki el düzeni ve kurban ibadeti gibi konular olarak belirlenmiştir. İbadet içerisinde okunan dua ve sürelerdeki lafız farklılıklarının da bu minvalde değerlendirildiği söylenebilir.

Katılımcıların çoğunun dile getirdiği ibadetteki bu farklılıklar konuşulmaya değerdir: *“Özellikle abdest konusu, namazlarda besmele ve zammı surelerin sesli okunması gibi veya sünneti kılmadan farza geçme durumu gibi farklılıklar söz konusudur. (K7)” K10 ifadesi ise şöyledir: “Ayrıca namaz esnasındaki duruşlar ve içerisindeki farklılıklar da sorun teşkil edebiliyor. Bunun yanında yalın ayak veya çorapla namaz kılma durumu da var. Hanıma dokunma durumu veya bu şüphede bulunma hali de bunlara dâhil edilebilir.” K1 ise kurban ibadetine dair, “Şâfiîlerde kurban olayı da farklılık teşkil etmektedir. Kurbanın vacip veya sünnet olması ve etlerin dağıtılması konusu da bize yansıyan farklılıkların başındadır.” demektedir.*

Elde edilen veriler doğrultusunda DİB personelinin bu mezhepsel farklılıklardan dolayı birtakım sorunlar yaşayabileceği öngörülmektedir. Katılımcılar, ibadet ile ilgili bir konunun kendilerine sorulduğunda mecburi olarak bir mezhep görüşüne başvurulmak durumunda kaldığı ifade etmişlerdir. Bu durumda hangi mezhep görüşü aktarılacak ise, bu aktarım yapılırken önemli olan husus, diğer mezhep mensubu öğrencilerinin de gözetilmesidir. Örneğin, farklı lafızlarla okunan tahiyyat duasının diğer mezheplere göre okunmasından bir sakınca

yoktur. İmam Şâfiî, Hanefîlerin okuduğu tahiyyatla da namaz kılmayı geçerli görmektedir.³⁵ Dolayısıyla bazı konulardaki farklılık veya ihtilaflar zahirde kalmakta, hakikatte ihtilaf olarak görülmemektedir.

3. 5. DİB Personelinin Mesleki Yeterliliklerine Dair Görüşler

DİB personelinin, çoğulculuk bağlamında mesleki yeterliliklerine ne kadar önem verdiği tartışılmaktadır. DİB personelinden bu konuda öğrencilerin gelişimlerini, farklılıklarını ve dini gereksinimlerini dikkate alarak gerekli uyarılama, düzenleme ve yönlendirme yapmaları ve yaygın din eğitime dair uygun öğrenme ortamı oluşturmaları beklenmektedir. Böyle bir ortamda Şâfiî veya Hanefî öğrenciler kendi mezheplerine dair uygun gelenek ve anlayışı öğrenebilirler. Ayrıca diğer öğrencilerin farklı yorumlarının da farkına varırlar. Bu yüzden DİB personelinin yeterli düzeyde dini bilgiye sahip olması ve din anlayışında çoğulculuğa uygun bir eğitim sürecini yönetmede yetkinleşmesi önemlidir. Katılımcılara bu konudaki yetkinlikleri sorulduğunda, çoğunluk kendini yeterli görmektedir: K8 ve K6'nın ifadeleri şu şekildedir: *“Kur'an kursu öğrencileri olarak mezhepsel farklılıkları biliyor muyuz? Yeterli miyiz? diye soracak olursak, cevabım evet, bu konuda yeterliyiz diyebiliriz. (K8)”. “İlmihal konusunda yeterliyiz ama genel fıkıh konularında çok da yeterli olduğumuzu söyleyemeyiz. Mezhepsel farklılıklar konusunda ise yeterli olduğumuz söylenebilir. (K6)”*

Katılımcıların işaret ettiği noktalardan yola çıkarak DİB personelinin kendilerini geliştirmesi ve güncellemesinin gerekli olduğu düşünülmektedir. Küreselleşme sürecinde yerelliklerin ve farklılıkların tanınması öne çıkarılmıştır.³⁶ Yaygın din eğitiminin temel özelliklerinden birisi de bireysel ihtiyaçlara cevap vermesidir.³⁷ Yani din eğitiminde öğrenciler veya cemaat hangi muhtevaya ihtiyaç duymaktadır. Çoğulcu bir din eğitimi anlayışının ne ölçüde bilindiği sorgulanmalıdır. Verilerden de anlaşılacağı üzere, personelin bu konularda geliştirilmeye açık yönleri bulunmaktadır.

Tartışma

Şâfiîlik, tarih boyunca Hanefîlik gibi saygın bir Sünnî mezhep olarak kabul edilmiş, Sünnîlik bağlamı dışında ayırıcı bir dini kimlik unsuru olarak öne çıkmamış ve din eğitimiyle din hizmetlerinin programlanması ve uygulanmasında akademik alanda tartışıldığı kadar kamuoyunda değerlendirilmemiştir. Türkiye’de Şâfiîlerin yoğun olarak buldukları bölgelerin kendine has niteliklerinden kaynaklanan birtakım faktörlerin bu duruma neden olduğunu söyleyebiliriz. DİB Şâfiîlik merkezli taleplerin yaygın din eğitimi hizmetlerinde düzenleme ihtiyacının ortaya çıktığını görmüş ve 2018-2019 yıllarında ders kitaplarında Şâfiî geleneğin

³⁵ Muhammed b. İdris Şâfiî, *er-Risâle (el-Ümm içinde)*, 5. Baskı, thk. Rif'at Fevzî Abdulmuttalip (Beirut: Dâru İbn Hazm, 1440/2019), I/118-222.

³⁶ Gurbet Kızıltan, *Dini Çoğulculuk ve Din Eğitimi*, (Bursa: Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2007), 103.

³⁷ Aydın, “İslam İçerisinde Çoğulculuktan Kaynaklanan Farklı Din Eğitimi Talepleri ve Kur'an Kursu”, 27-30.

inanç ve ibadet esaslarına yer vermiştir.³⁸ Ancak Hanefî gelenekten gelen DİB personelinin, ilgili konuların Şâfiî gelenekteki karşılıklarını yeterince bilmemesi, din öğretiminde bazı sorunlara yol açmıştır.

Din eğitimi ve öğretiminin temel amaçlarından biri, toplumda var olan farklı dinî anlayış ve yaşayışların sosyal bir olgu olduğunun bilincine varılmasını sağlamaktır. Bu süreçte, başkalarının inanç ve yaşam biçimlerine hoşgörüyü yaklaşılması da önem taşımaktadır. Din öğretiminden beklenen, bireylerin inanma ihtiyaçlarını, doğru bilgi, duygu ve becerilerle karşılayabilmelerine yardımcı olmaktır.³⁹

Türkiye'de İslam kaynaklı farklı din anlayışlarının din eğitimi ve öğretiminde temsil edilme meselesi, son yıllarda önemli bir tartışma konusu haline gelmiştir. DİB, İslam diniyle ilgili bilgileri sunarken, Kur'an ve Sünnet merkezli, birleştirici bir yaklaşım benimseyerek herhangi bir mezhebi esas almayan bir perspektif geliştirmiştir. Bu çerçevede, İslam ile ilgili dinsel oluşumları kapsayacak kök değerler ön plana çıkarılmıştır. İnanç, ibadet ve ahlak alanlarıyla ilgili bu değerlerin, Kur'an ve Sünnet'e dayanan ortak paydalar olması sağlanmış, böylece bireylerin dinî, kültürel ve ahlaki değerler hakkında doğru bir şekilde bilgi edinmeleri amaçlanmıştır. Bu yaklaşım doğrultusunda, dinî ve ahlaki değerler öğretime konu edilmiş, ancak programın belirli bir mezhebe dayalı doktrin merkezli bir öğretime dönüşmemesine dikkat edilmiştir. Bu durum, çeşitli din anlayışlarının din eğitiminde temsiline yönelik önemli bir adım olarak değerlendirilmektedir.

Bu çalışma, Diyanet İşleri Başkanlığı (DİB) personelinin öğretim programlarına ve ders kitaplarına yönelik görüşleri ile yaygın din eğitimi süreçlerinde yaşanan mezhepsel farklılıkların etkilerini ele almıştır. Bulgularda, DİB'in geliştirdiği öğretim programlarının ve ders kitaplarının, mezhepler üstü bir yaklaşım benimseme iddiasına rağmen, büyük ölçüde Hanefî merkezli olduğu ve Şâfiîliğe yönelik yeterli içerik sağlamadığı ifade edilmektedir. Bazı araştırmacılar, Türkiye'de din eğitiminin tarihsel olarak Hanefilik eksenli geliştiğini vurgulamaktadır.⁴⁰ Özellikle Cumhuriyet dönemi sonrası din eğitiminin standartlaştırılması, Şâfiîlik gibi diğer mezheplerin temsilinde sınırlamalara yol açmıştır.⁴¹ Şâfiîlik geleneğinin güçlü olduğu bölgelerde, dini eğitimin bu mezhebin pratiklerini ve inanç temellerini göz ardı edemeyeceği belirtilir.⁴² Araştırmadaki bulgular ile literatür bu konuda uyumludur. Ayrıca, Şâfiîlik üzerine yerli akademik çalışmaların sınırlı olduğu ve bu durumun eğitim

³⁸ Diyanet İşleri Başkanlığı, *2020 Faaliyet Raporu*, (Ankara: DİB, 2021), 15-19.

³⁹ Onat, "Özgürlük Bağlamında Din Anlayışındaki Farklılaşmalar ve Mezhepler", 175.

⁴⁰ Ruşen Çakır-İrfan Bozan, *Din ve Siyaset: Türkiye'de Diyanet İşleri Başkanlığı*, (İstanbul: TESEV Yayınları, 2005).

⁴¹ Harun Güngör, "Türkiye'de Mezhepler ve Din Eğitimi Politikaları", *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 13/1 (2013), 121-140.

⁴² Atalay, "Şâfiî Geleneğin Yaygın Olduğu Yörelere İlköğretimde Din Öğretiminin Bazı Zorlukları", 280-283.

materyallerinde eksikliklere yol açtığı bilinmektedir.⁴³ Bu bağlamda, metindeki, "Şâfiîlik temalı ders kitaplarının yetersizliği" tespiti, Türkiye'deki Şâfiîlik literatürüyle doğrudan örtüşmektedir.

DİB ders kitaplarında özellikle ibadet ve dualar konusunda Hanefî mezhebi merkezli bir yaklaşım benimsendiği söylenebilir. Sübhâneke, kunût duaları, tahiyyat, salli-barik gibi dualar, abdestin farzları, sünnetleri, alınışı, namazın farzları, sünnetleri, kılınışı gibi ibadetler, kitapta yer aldıkları şekliyle mezhepler üstü bir anlayıştan ziyade dini öğrenme modelini hatırlatmaktadır. Her ne kadar Şâfiîliğe dair karşılaştırmalı açıklamalarda bulunulsa da genel oluşan algı da bu yöndedir. Aynı durum DİKAB dersleri kitaplarında da benzerlik arz etmektedir. Aşlamacı tarafından yapılan çalışmada DKAB öğretmenlerinin büyük bir çoğunluğunun DKAB derslerini dini öğrenme modeli çerçevesine konumlandıkları saptanmıştır.⁴⁴ DİB personelinin bir kısmının (dışardan gelenler) başta Şâfiî mezhebi olmak üzere farklı mezheplere ilişkin bilgi vermeyi gereksiz görmesi, Hanefî-Şâfiî mezhebi dışındaki mezhepler hakkında yeterli bilgiye sahip olmamaları ve farklı mezhepten bireylerin birlikte ibadet edebilmesi konusunda yetkin bir cemaate sahip olmamaları, DİB'in öngördüğü şekilde ders kitaplarından faydalanmayı engelleyebilmektedir. Gündüz tarafından yapılan çalışmada, Şâfiî mezhebi mensuplarının sıkıntı yaşadıkları alanlar, çalışmamızla elde edilen verilerle paralellik göstermektedir. Ona göre, din eğitimcilerinin uyarılma yapmada yaşadıkları yetersizlikler, ders kitaplarına Şâfiî mezhebi mensuplarının ihtiyacını giderecek bilgilerin eklenmesini zorunlu kılmaktadır.⁴⁵ Atalay'ın çalışmasında da, öğrencilerin en çok zorlandıkları alanların namaz, oruç gibi ibadetler ve dualar olduğu belirlenmiştir.⁴⁶ Çalışmada, öğrencilerin okul dışı çevreden edindikleri bilgilerle okulda öğretilen bilgiler arasında yaşadıkları çelişkilerin din eğitimi sürecinde olumsuz sonuçlara yol açabileceği vurgulanmaktadır. Bu bağlamda, Şâfiî mezhebine mensup öğrencilerin karşılaştıkları zorlukların tespit edilmesi ve bu konuların ders kitaplarında nasıl ele alınabileceğinin değerlendirilmesi gerekmektedir. Ders kitaplarının içeriklerinin güncellenmesi ve kapsayıcılıklarının artırılması gerektiği yönündeki öneriler, bu çalışmanın temel tartışma noktalarından biridir. İslam içi çoğulculuk bağlamında hazırlanan programlar, öğrencilerin dini bilgileri mezhepsel bir ötekileştirme yerine bir zenginlik olarak görmelerini sağlamalıdır. Ayrıca, din eğitimi ile ilgili yerel ve kültürel farklılıkların göz ardı edilmemesi, eğitimin etkili olabilmesi için kritik öneme sahiptir.

Şâfiîlik, yalnızca bireylerin ibadet alışkanlıklarını değil, aynı zamanda toplumsal aidiyetlerini de şekillendiren bir unsurdur. Araştırmanın bulguları, yaygın din eğitimi

⁴³ Mehmet Sait Gündüz, *Şâfiî Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretmenleri Açısından İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Ders Kitaplarının Değerlendirilmesi (Batman İli Örneği)*, Elazığ: Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2013.

⁴⁴ İbrahim Aşlamacı, "Öğretmenlerine Göre Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersinin Din Öğretimi Modelleri Çerçevesinde Konumlandırılması", *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 18/2 (2018), 718-744.

⁴⁵ Gündüz, *Şâfiî Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretmenleri Açısından İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Ders Kitaplarının Değerlendirilmesi (Batman İli Örneği)*, 80.

⁴⁶ Atalay, "Şâfiî Geleneğin Yaygın Olduğu Yörelere İlköğretimde Din Öğretiminin Bazı Zorlukları", 272-292.

faaliyetlerinin mezhepler arası dengeyi sağlamada yeterli olmadığını göstermektedir. Katılımcılar, mezhep farklılıklarının eğitimde nasıl ele alındığına dair çelişkilerden bahsetmiş ve bu durumun, öğrencilerin zihinsel karışıklık yaşamasına neden olduğunu belirtmiştir. Ayrıca, öğretim materyallerinde Şâfiî mezhebine dair bilgilerin sınırlı olması, bu mezhebe mensup öğrencilerde ötekileştirilme algısı yaratmaktadır. Bu, din eğitimi sürecinde bireylerin kendi dini kimliklerini pekiştirmelerine engel teşkil edebilir ve toplumun dinî birlikteliğini zedeleyebilir. Mezhepler arası çatışma algısının, özellikle dini eğitimin tek bir mezhebe odaklanmasıyla güçlendiğini ifade edenler,⁴⁷ “ötekileştirme” sorununa vurgu yapmışlardır. Örneğin, Turan, Şâfiîliğin yoğun olduğu bölgelerde, farklı mezhep mensuplarına yönelik ayrımcılığın, sadece bireysel düzeyde değil, aynı zamanda kurumsal düzeyde de gözlemlendiğini belirtir.⁴⁸ Bu durum, çalışmada aktarılan ötekileştirme algısıyla az çok örtüşmektedir.

Din eğitimi, öğrencilerin dini ve sosyal gelişimlerini destekleyen kritik bir araçtır. Ancak, mezhepsel çeşitliliğin yeterince yansıtılmadığı programlar, öğrencilerin mezhepler arası farklılıkları anlamalarını zorlaştırmakta ve kavram karmaşasına neden olmaktadır. Özellikle Şâfiî mezhebine dair bilgilendirme eksikliği, bölgedeki din görevlileri ve öğrenciler arasında önemli bir sorun olarak ortaya çıkmıştır. Mezhepler üstü bir yaklaşımın benimsenememesi hem dinî bilgilerin aktarımında hem de toplumda mezhepsel uyumun sağlanmasında zorluklar yaratmaktadır. Literatürde, din eğitiminde mezhepler üstü yaklaşımların uygulanması gerektiği sıkça vurgulanmaktadır.⁴⁹ Farklı mezheplere ait bilgilerin ders kitaplarında yer alması, dini çeşitliliği anlamada kritik öneme sahiptir. Ancak araştırmada belirtildiği gibi, Şâfiî mezhebinin yaygın olduğu bölgelerde bu mezhebe yönelik içeriklerin yetersiz kalması, yerel ihtiyaçların karşılanamamasına neden olabilir.

Literatürde, dini eğitimde çoğulculuk anlayışının geliştirilmesi gerektiği vurgulanmaktadır⁵⁰. Bu bağlamda, mezhepler arası farkların dengeli bir şekilde ele alınması, öğrencilerin farklı dini yorumlarla tanışmasını sağlayarak kavramsal zenginlik katacaktır. Ancak, uygulamada bunun zorluklarla karşılaştığı, bulgularda da görüldüğü gibi hem program hem de öğretici eğitimi bağlamında eksiklikler olduğu belirtilmiştir. Özellikle farklı mezheplere mensup personelin, görev yaptıkları bölgelerde halkın beklentilerine yanıt vermekte zorlandıkları anlaşılmaktadır. DİB personelinin bir kısmının Şâfiî mezhebine ilişkin yeterli düzeyde dini bilgiye sahip olmadıkları, çoğunun din anlayışta çoğulculuğa uygun eğitim süreci yönetmede yetkin olmadıkları sonucuna ulaşılmıştır. Bu durum, mezhepler arası bilgi ve uygulama farklılıklarına dair yeterli mesleki eğitim alınmamasından kaynaklanmaktadır. Gündüz'ün çalışmasında da benzer bulgulara ulaşılmıştır. Çalışmada, din eğitimcilerin lisans

⁴⁷ Bekir Karlığa, *Din ve Medeniyet*, (İstanbul: Mahya Yayıncılık, 2015), 10-12.

⁴⁸ İbrahim Turan, *Şâfiî Mezhebinin Türkiye'deki Yaygınlığı ve Din Eğitimi Üzerindeki Etkileri*, (İstanbul: Marmara Üniversitesi Yayınları, 2016).

⁴⁹ Mehmet Emin-Hasan Aydın, *Türkiye'de Mezhepler ve Din Eğitimi: Şâfiîlik Örneği*, (Ankara: Nobel Yayıncılık, 2017).

⁵⁰ Hendek, *Dinde Çoğulculuk ve Din Eğitimi*, 2021.

eğitimi sırasında Şâfiî mezhebine dair yeterli bilgi edinmedikleri ve bu konuda sınırlı bir bilgi birikimine sahip oldukları vurgulanmıştır. Bu eksikliğin, Şâfiî mezhebine mensup öğrencilerin din eğitiminden yeterince faydalanamamalarına neden olduğu belirtilmiştir.⁵¹

Sonuç ve Öneriler

Sonuç itibariyle Şâfiî yoğunluğun olduğu bölgelerde yapılan eleştirilere dikkat edildiğinde; mezhepler üstü bir yaklaşımdan uzaklaşıldığı, yaklaşımın teorik çerçevesi ile pratiğinin birbirinden farklılaştığı, öğretim programının şekillenmesinde ve kullanılan ders kitaplarında, özellikle inanç ve ibadetlerle ilgili konuların işlenmesinde daha çok Hanefî anlayışın hâkim olduğu dile getirilmektedir. Araştırma sonuçları, din eğitimi alanında daha kapsayıcı ve çoğulcu bir yaklaşımın benimsenmesi gerektiğini ortaya koymaktadır. Mezhep farklılıklarının bir zenginlik olarak ele alınması ve bu doğrultuda eğitim materyallerinin güncellenmesi önemlidir. Bu kapsamda, DİB'in mevcut programları ve ders kitaplarını daha kapsamlı ve kapsayıcı bir yapıya dönüştürmesi, farklı mezheplere mensup öğrencilerin din eğitimi süreçlerinden eşit şekilde faydalanmalarını sağlayacaktır.

Değişen koşullar karşısında, diğer tüm kurumlar gibi DİB'e bağlı Kur'an kursları ve camilerin de kendini yenilemesi ve yeni ortaya çıkan ihtiyaçları karşılayacak yapısal değişiklikleri gerçekleştirilmesi gerekmektedir. Bu kurumlar, toplumda din eğitimi taleplerinin ortaya çıkardığı gerçeklikler doğrultusunda üzerlerine düşen görevleri yerine getirme sorumluluğu taşımaktadır. Mevcut toplumsal gerçeklikler ve ortaya konan veriler bu kurumların yapısal dönüşüm çalışmalarını sürdürme gerekliliğini açıkça ortaya koymaktadır. Dolayısıyla, ülkemizdeki İslam içi çoğulculuktan kaynaklanan çeşitli din eğitimi ihtiyaçlarını karşılayabilmek adına DİB kurumlarının imkânlarının artırılması, yapısal ve işlevsel yeniliklere sürekli açık tutulması büyük önem taşımaktadır.

Bu araştırma, İslam içi dini çoğulculuk olarak adlandırabileceğimiz mezheplerin yaygın din eğitiminde görülen sorun ve eksikliklerine dair sunulabilecek önerilerle sonuçlandırılmıştır. Bu öneriler şu şekildedir:

- 1. Mezheplerin Farklı Kültürel Yorumlar Olduğunun Anlatılması:** İnsanlar, farklı din anlayışlarını özgürce ifade edebilmeli ve yaşayabilmelidir. Farklı mezheplerin, aynı hakikatin değişik kültürel formları olduğu Müslümanlara aktarılmalıdır. Dinin içindeki farklı yorumlar, çelişkiden çok zenginlik olarak kabul edilmelidir. Mezhepler, Müslümanların İslam'ı anlama ve yorumlama çabalarının doğal bir sonucudur, ancak zamanla değişebilecek hükümlere sahiptir. Herhangi bir mezhebin yorumlarının diğer insanlara inanç olarak dayatılması doğru değildir.
- 2. Taassubun Kırılması ve Hoşgörü:** Hoşgörünün sağlanabilmesi için farklı mezheplerin görüşlerine saygının duyulması, değişik mezheplere ait inançların temellerinin öğrenilmesi

⁵¹ Gündüz, *Şâfiî Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretmenleri Açısından İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Ders Kitaplarının Değerlendirilmesi (Batman İli Örneği)*, 80-82.

- gerekmektedir. Bu durum kişilerde ve kurumlarda oluşan taassubu azaltacaktır. Müslümanlar, kendi mezheplerini koruyarak diğerlerine saygı göstermeyi öğrenmelidir.
3. **Birlikte İbadet Mümkünlüğü:** Farklı mezhep mensuplarının rahatça birlikte ibadet edebileceği cemaate ve öğrencilere iyi açıklanmalıdır. Bir mezhebe bağlı olan kişilerin, başka bir mezhebin görüşüne göre de ibadet edebileceği hususu din adamları tarafından halka anlatılmalıdır.
  4. **Yaygın Din Eğitim Programlarının Gözden Geçirilmesi:** Din eğitim programları, birlik, beraberlik ve kardeşlik duygularını daha fazla vurgulamalıdır. Ortak ilkeler çerçevesinde, herhangi bir mezhebe bağlı kalmaksızın müfredatlar hazırlanmalı ve din öğretimi tarafsız bir üslupla yapılmalıdır. Ancak bölgesel farklılıkların iyi anlaşılması ve olası sorunlara çözüm odaklı yaklaşımlar geliştirilmesi esas alınmalıdır.
  5. **Mezheplerin Kendi Kaynaklarından Öğrenilmesi:** Mezhepler hakkında bilgi edinirken, doğrudan kendi temel kaynaklarından yararlanılmalıdır. Bir mezhep hakkında yapılan iddialar, o mezhebin mensupları tarafından doğrulanmadıkça doğru kabul edilmemelidir. Mezheplere ait kültürel değerlere de atıf yapılmalıdır. DİB bu konuda her mezhebe ait kaynak eserler hazırlayıp sunmalıdır.
  6. **Personelin Hizmet İçi Eğitimi:** Şâfiî mezhebinin yoğun olduğu bölgelerdeki DİB personelinin, hizmet içi eğitim kursları aracılığıyla mezhep farkından kaynaklanan bilgi ve formasyon eksikliklerini gidermesi ve böylece güven eksikliklerini aşması gerekmektedir. Öğretici personeller mezhep farklarından kaynaklanan uygulama farklılıklarını tanımalı ve bu farklılıkları din öğretimini zenginleştirecek şekilde kullanmayı öğrenmelidir. İlahiyat Fakülteleri ve ilgili kurumlar, personelin niteliklerini artırmak için önemli görevler üstlenmelidir.
  7. **Yetişkin Din Eğitiminin Kalitesinin Artırılması:** Yetişkin din eğitiminde, katılımcıların beklenti ve ihtiyaçlarının tespit edilmesi gerekmektedir. Eğitim, yetişkinlerin talep ve zamanlarına uygun olarak düzenlenmeli ve din eğitimi veren öğreticiler hem alan bilgisine hem de pedagojik formasyona sahip olmalıdır. Ayrıca, din eğitimi verecek öğreticilerin yalnızca alan bilgisiyle donanmış olmaları yeterli değildir; yetişkin psikolojisi, çocuk psikolojisi, dini danışmanlık ve rehberlik gibi alanlarda da eğitim almış olmaları gerekmektedir.
  8. **Yeni din eğitimi modeli geliştirilmesi:** Mezheplerin takipçilerinin talepleri, önerileri ve savundukları görüşler incelendiğinde, din eğitiminde temsil edilme konusunun önemli bir sorun olduğu ortaya çıkmaktadır. Ülkemizdeki temel sorunlardan biri olarak değerlendirilen bu meselenin çözümü için, farklı dini grupların da katılımıyla din eğitimi çalıştaylarının düzenlenmesi, konuyla ilgili fikirler üretilmesi ve bu çalışmalardan elde edilecek sonuçlarla ihtiyaçları karşılayacak, sorunları giderecek bir din eğitimi modelinin geliştirilmesi büyük önem arz etmektedir.

Kaynakça/References

- Altıntaş, Mustafa Cabir. "Change of Identities and Religiosities of Muslim Young People across Time and Space: Resilient Youth". *Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 31 (Haziran 2023), 22-46.
- Altıntaş, Mustafa Cabir. "Çokkültürlülük ve Kültürlerarasılık Ekseninde Din Eğitimi". *Teoloji ve Antropoloji Perspektifinden Din ve Kültür İlişkisi –II*, eds. Abdulvasıf Eraslan-İsmet Tunç, 125-175. Ankara: Eski Yeni Yayınları, 2022.
- Aşlamacı, İbrahim. "Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersinin Çoğulculuk Açısından Değerlendirilmesi". *Hikmet Yurdu* 6 (2013), 267-282.
- Aşlamacı, İbrahim. "Öğretmenlerine Göre Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersinin Din Öğretimi Modelleri Çerçevesinde Konumlandırılması". *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 18/2 (2018), 718-744.
- Atalay, Talip. "Şâfiî Geleneğin Yaygın Olduğu Yörelerde İlköğretimde Din Öğretiminin Bazı Zorlukları". *Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi* (2006), 272-292.
- Aydın, M. Şevki. "İslam İçi Çoğulculuktan Kaynaklanan Farklı Din Eğitimi Talepleri ve Kur'an Kursu". *Diyanet Dergisi* 243 (Mart 2011), 27-30.
- Aydın, Mahmut. "Dini Çoğulculuk Üzerine Bir Mülhaza". *İSAM Dergisi* 14/2 (2001), 291-305.
- Bağlıoğlu, Ahmet. "Mezhepsel Çoğulculuk ve Temelleri". *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 15/1 (2010), 71-97.
- Büyüköztürk, Şener. *Veri Analizi El Kitabı: Eğitim Bilimleri İçin* (23. Baskı). Ankara: Pegem Akademi, 2019.
- Creswell, John W. *Research Design: Qualitative, Quantitative, and Mixed Methods Approaches*. CA: Sage Publications, 2014.
- Çakır, Ruşen- Bozan, İrfan. *Din ve Siyaset: Türkiye'de Diyanet İşleri Başkanlığı*. İstanbul: TESEV Yayınları, 2005.
- Diyanet İşleri Başkanlığı. *İhtiyaç Odaklı Kur'an Kursları Öğretim Programları (Yüzünden Okuyanlar İçin)*. Ankara: TDV Yayın Matbaacılık, 2012.
- Diyanet İşleri Başkanlığı. *Dinim İslam Temel Bilgiler 1* (6.Baskı). Ankara: DİB yayınları, 2019.
- Diyanet İşleri Başkanlığı. *2020 Faaliyet Raporu*. Ankara: DİB, 2021.
- Emin, Mehmet-Aydın, Hasan. *Türkiye'de Mezhepler ve Din Eğitimi: Şâfiîlik Örneği*. Ankara: Nobel Yayıncılık, 2017.
- Flick, Uwe. *An Introduction to Qualitative Research, 5th Edition*. London: Sage Publications, 2014.
- Görmez, Mehmet. "Türkiye'deki Din Eğitiminin Sorunları ve Çözüm Önerileri". *Türk Diyanet Vakfı İslami Araştırmalar Dergisi*, 34/2 (2003), 23-45.

- Gündüz, Mehmet Sait. *Şâfiî Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretmenleri Açısından İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Ders Kitaplarının Değerlendirilmesi (Batman İli Örneği)*. Elazığ: Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2013.
- Güngör, Harun. "Türkiye’de Mezhepler ve Din Eğitimi Politikaları". *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 13(1) (2013), 121-140.
- Hendek, Abdurrahman. "Çoğulluk, Çoğulculuk, Çoğullaşma ve Din Eğitimi". *Dinde Çoğulculuk ve Din Eğitimi: Türkiye Tecrübesi*, eds. Ahmet Çakmak-Abdurrahman Hendek, 15-43. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2021.
- Karasu, Teceli. "Dinde Çoğulculuk Bağlamında Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Derslerinde Şâfiîlik". *Dinde Çoğulculuk ve Din Eğitimi: Türkiye Tecrübesi*, eds. Ahmet Çakmak-Abdurrahman Hendek, 75-101. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2021.
- Karlığa, Bekir. *Din ve Medeniyet*. İstanbul: Mahya Yayıncılık, 2015.
- Kıranşal, Abdulaziz. Hz. Peygamber’in Hadis ve Sünneti Bağlamında İslam Medeniyeti. İstanbul: Ravza Yayınları, 2023.
- Kızıltan, Gurbet. *Dini Çoğulculuk ve Din Eğitimi*. Bursa: Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2007.
- Onat, Hasan. "Özgürlük Bağlamında Din Anlayışındaki Farklılaşmalar ve Mezhepler". *İslami Araştırmalar* 29/2 (2018), 169-192.
- Scott, Noel, Hafidh Al Riyami, and Mohammad Soliman. "Writing a literature review". *How to Get Published in the Best Tourism Journals* (2024), 91-107.
- Suryadi, Suryadi. "Nurcholish Madjid's Inclusive Theology (Thoughts on Religious Pluralism and Liberalism)". *Manthiq* 2/1 (2017).
- Şâfiî, Muhammed b. İdris. *er-Risâle (el-Ümm içinde)*, nşr. Rif‘at Fevzî Abdulmuttalip. 1 Cilt. Beyrut: Dâru İbn Hazm, 5. Basım, 1440/2019.
- Tosun, Cemal. "Din Eğitimi-Öğretimi ve Mezhep". *Journal of Islamic Research* 29/2 (2018), 257-67.
- Turan, İbrahim. *Şâfiî Mezhebinin Türkiye’deki Yaygınlığı ve Din Eğitimi Üzerindeki Etkileri*. İstanbul: Marmara Üniversitesi Yayınları, 2016.